

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ศิลปะประดิษฐ์จากงานศิลปะไทยในเกาะรัตนโกสินทร์” ผู้วิจัย ได้ค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งเป็นหัวข้อที่ศึกษาต่อไปนี้

1. ประวัติความเป็นมาของวัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์

1.1 เกาะรัตนโกสินทร์

1.2 วัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์

2. ศิลปะประดิษฐ์และงานศิลปะไทย

2.1 ความรู้เกี่ยวกับศิลปะประดิษฐ์

2.2 ความรู้เกี่ยวกับงานศิลปะไทย

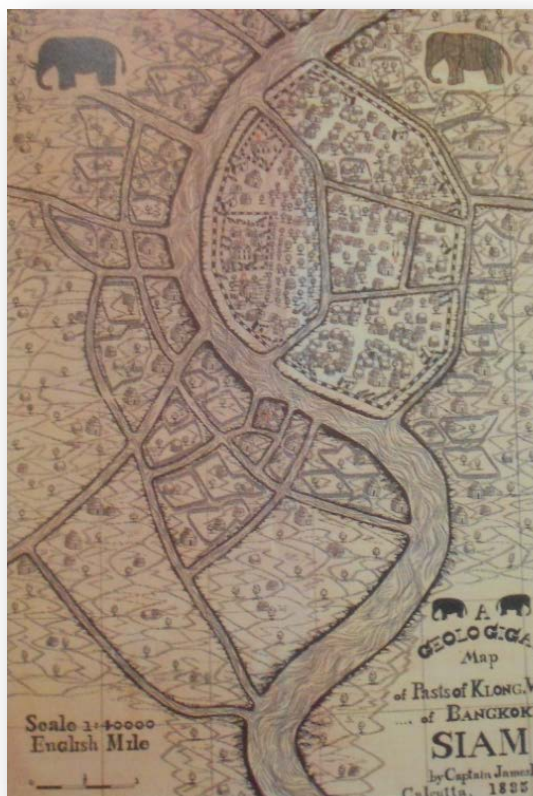
3. แนวคิดเรื่องพื้นที่และแนวคิดเรื่องสัญลักษณ์

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

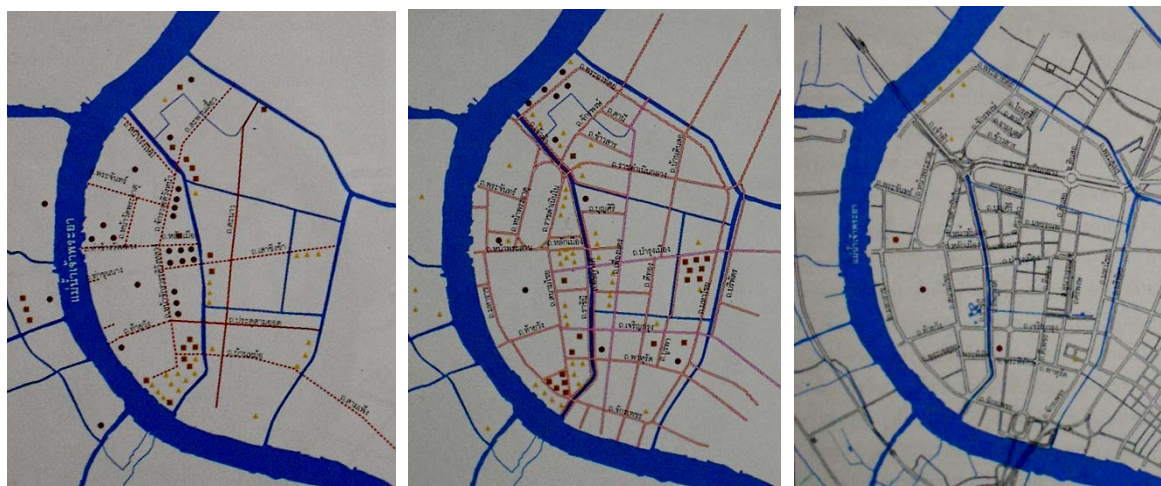
1. ประวัติความเป็นมาของวัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์

พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม ขอบเขตของพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ถูกกำหนดโดยแม่น้ำเจ้าพระยาที่ไหลผ่านล้อมรอบพระนคร ซึ่งอยู่ฝั่งพื้นที่ ทิศตะวันตก และพื้นที่ดังกล่าวในยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงก่อนประวัติศาสตร์ (กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติและศิลปกรรม. 2547 : 1 – 2) จมอยู่ใต้น้ำในอ่าวไทย ...ในสมัยกรุงศรีอยุธยา บริเวณดังกล่าวถูก เรียกว่า “บางกอก” หรือ “บางเกาะ” เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศและชื่อชุมชนตั้งอยู่เดิม แต่เดิมพื้นที่ทั้งฝั่ง ธนบุรีและฝั่งพระนครเคยรวมกันเป็นผืนเดียวกันมาก่อน จนกระทั่งมีการขุดคลองลัดขึ้นในรัชสมัยของสมเด็จพระ ไชยราชาธิราช (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ.2077-2090) ...สมัยธนบุรี มีการสร้างเมืองโดยยึดหลักการทาง ยุทธศาสตร์ รูปแบบทางกายภาพของเมืองจึงเป็นเมืองทอดตัวยาวตามแนวสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา มีลักษณะ ที่เรียกว่า เมืองอกแตก เนื่องจากมีคลองคูเมือง บ่อและกำแพงก่ออิฐหนาแน่น

คลองลัดกลายมาเป็นแม่น้ำสายหลัก (แม่น้ำเจ้าพระยาช่วงคลองบางกอกน้อย-บางกอกใหญ่) และมีคลองอีก 3 สายที่อยู่รอบนอก สามารถแบ่งพระนครออกเป็น 3 ชั้น ได้แก่ “คลองชั้นในสุด” คือ คลองคูเมือง อันเป็นคลองที่ขุดขึ้นเป็นคูเมืองในสมัยกรุงธนบุรี มีปากคลองด้านหนึ่งอยู่ที่ปากคลองตลาด และอีกด้านหนึ่งที่เชิงสะพานพระปิ่นเกล้าฯ “คลองรอบกรุง” เป็นคลองที่ขุดขึ้นเป็นคูเมืองกรุงเทพฯ อย่างแท้จริงในปี พ.ศ. 2326 คลองนี้เริ่มต้นขึ้นที่ป้อมพระสุเมรุ เรียก คลองบางลำพู และไปสิ้นสุดที่บริเวณวัดเลียบ เรียก คลองโอง่าง ตลอดสายทางของคลองแห่งนี้มีการสร้างป้อมปราการและกำแพงเมืองขึ้น 14 แห่ง ในปัจจุบันยังคงเหลือป้อมปราการอยู่เพียง 2 แห่ง คือ ป้อมพระสุเมรุ บางลำพู และป้อมมหากาฬเชิงสะพานผ่านฟ้าฯ “คลองผดุงกรุงเกษม” ขุดขึ้นเพื่อขยายพื้นที่กรุงเทพฯ ออกไปให้กว้างขวางขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 และเป็นคลองคูเมืองชั้นนอกสุด เริ่มต้นตั้งแต่เทเวศร์ด้านหนึ่งและไปออกแม่น้ำเจ้าพระยาอีกด้านหนึ่งที่บริเวณใกล้ ๆ โรงแรมริเวอร์ไซด์ ทำน้ำสี่พระยา ด้วยลักษณะการแบ่งพื้นที่โดยคลองดังกล่าว เกาะรัตนโกสินทร์จึงมีลักษณะเป็นเมือง 3 ชั้น และมีความหมายโดยนัย ได้เป็น 2 กรณี คือ เกาะรัตนโกสินทร์ที่หมายเฉพาะส่วนชั้นในสุด อันเป็น “เพชรแท้นยอดเรือนแหวน” หรือที่เรียกว่า “ห้วแหวน” ซึ่งเป็นที่ตั้งของวัดวาอาราม ปราสาทราชวังและสิ่งก่อสร้างโบราณต่าง ๆ หรือหมายรวมส่วนทั้งหมดที่ถูกล้อมรอบด้วยคลอง 3 สาย ซึ่งขอบเขตพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ประมาณ 4.142 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 2,588.75 ไร่ (อลิสรา เพียรรัตน์พิมล. 2550 : 75).

ภาพที่ 2 แผนที่กรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ.2375 โดย ร้อยโท เจมส์ โลว์ จากสำนักพิมพ์ต้นฉบับ
(ที่มา : กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมฯ. 2547 : 3)

สมัยรัชกาลที่ 1-3

สมัยรัชกาลที่ 4-6

สมัยรัชกาลที่ 7-ปัจจุบัน

ภาพที่ 3 แผนที่เกาะรัตนโกสินทร์

(ที่มา : กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมฯ. 2547 : 12)

1.1 เกาะรัตนโกสินทร์

การเปลี่ยนแปลงสภาพทางกายภาพ การปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงแต่ละยุคสมัยในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ทั้งนี้ในการศึกษาได้แบ่งช่วงการศึกษาออกเป็น 4 ช่วง โดยอาศัยช่วงเวลาที่เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของพื้นที่ ซึ่งสามารถแบ่งเป็นช่วงเวลาได้ ดังนี้

1.1.1 ช่วงที่ 1 สมัยรัชกาลที่ 1-3 (พ.ศ.2325-2394) เป็นช่วงเวลาของการรวมตัวก่อร่างสร้างเมืองใหม่ขึ้นมาบนฝั่งพระนคร เป็นการย้ายราชธานีมาสร้างในพื้นที่

1.1.2 ช่วงที่ 2 สมัยรัชกาลที่ 4-6 (พ.ศ.2394-2468) ได้มีการสร้างเมืองต่อเนื่องมาจากยุคสมัยแรก มีการพัฒนาเมืองมากขึ้นจากการที่รับอิทธิพลตะวันตก เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบการคมนาคม ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้เมืองเริ่มมีการขยายตัวออกไปนอกกำแพงพระนครมากขึ้น และส่งผลต่อเนื่องไปสู่ในยุคสมัยต่อมา

1.1.3 ช่วงที่ 3 สมัยรัชกาลที่ 7-8 (พ.ศ.2468-2489) จากการที่พื้นที่มีการพัฒนาทางกายภาพอย่างตะวันตก เป็นศูนย์กลางความทันสมัย ความเจริญ ภายในพื้นที่จึงมีความหนาแน่นเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับมีระบบการคมนาคมที่เป็นตัวนำการเปิดพื้นที่รอบนอก อีกทั้งยังมีการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นการเปิดพื้นที่ทางฝั่งธนบุรี ทำให้มีการขยายตัวของเมืองออกไปจากเขตพระนครอย่างเห็นได้ชัด บริเวณพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางเมืองเริ่มมีความเสื่อมโทรม

1.1.4 ช่วงที่ 4 สมัยรัชกาลที่ 9 (พ.ศ.2489-ปัจจุบัน) เป็นช่วงที่มีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ในขณะเดียวกันเมืองได้ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาต่าง ๆ เกิดขึ้นภายนอกเขตพระนครอย่างมากตามกระแสการพัฒนา และอิทธิพลของชาติตะวันตก แต่แตกต่าง

จากในระยะเริ่มแรกของการรับอิทธิพล โดยการรับมามีจุดประสงค์เพื่อตอบสนองภาวะเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ทำให้เกิดผลกระทบมาสู่พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ (ชนินทร์ วิเศษสิทธิกุล. 2547 : 58).

ภาพที่ 4 แผนที่เกาะรัตนโกสินทร์ที่ตั้งอยู่ริมถนนหลายแห่งในบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์
(ภาพ : วันที่ 14 กรกฎาคม 2555)

1.2 วัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์

เนื่องจากกรุงรัตนโกสินทร์เป็นเมืองหลวงที่มีอายุยาวนานกว่า 200 ปีแล้ว ทำให้พื้นที่บริเวณนี้เต็มไปด้วยเรื่องราวมากมายที่บ่งบอกถึงเรื่องราว รากเหง้าของคนไทย เป็นพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ของกรุงเทพฯ เมืองศูนย์กลางทั้งทางด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของราชอาณาจักรไทย ที่เต็มไปด้วยเรื่องราวที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสถาบันกษัตริย์ ซึ่งเป็นสถาบันสูงสุดของปวงชนชาวไทย ที่พระองค์ทรงเป็นผู้นำในการสร้างบ้านเมือง และเรื่องราวความผูกพันระหว่างศาสนากับคนไทย ดังจะเห็นได้จากโบราณวัตถุสถานอันเกิดจากแรงศรัทธาของคนไทย โดยพื้นที่ในเกาะรัตนโกสินทร์แห่งนี้มีภูมิปัญญาของช่างไทยที่ควรศึกษาหลากหลายสาขา ได้แก่ ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี วรรณกรรม สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และอื่น ๆ อีกมากมาย โดยแหล่งที่รวบรวมภูมิปัญญาที่สำคัญ คือ “วัด” กองอนุรักษ์สิ่งแวดลอมธรรมชาติและศิลปกรรมฯ. (2547 : 13). ได้กล่าวถึงวัดในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ว่า เป็นบริเวณที่มีศาสนสถานเก่าแก่ที่มีความสำคัญคู่บ้านคู่เมืองจำนวนมาก ส่วนหนึ่งเป็นวัดที่มีอยู่ก่อนการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ อีกส่วนหนึ่งสร้างขึ้นโดยเลียนแบบธรรมเนียมการสร้างวัดและสถาปัตยกรรมในสมัยอยุธยา ทั้งนี้เพราะวัดเป็นเสมือนศูนย์

1.2.1 วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ภาพที่ 6 วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
(ถ่ายเมื่อ 13 กรกฎาคม 2555)

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม หรือเรียกสามัญว่า “วัดพระแก้ว” เป็นวัดที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2325 พร้อมกับการสร้างพระบรมมหาราชวัง และกรุงรัตนโกสินทร์ สืบตามราชประเพณีการสร้างพระอารามในพระราชฐานสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยมีพระราชประสงค์จะให้เป็นທີ່ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญตามปฏิมากร เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิทำด้วยมณีสีเขียวยาวใสเนื้อเดียวกันทั้งองค์ หน้าตักกว้าง 48.3 เซนติเมตร สูงจากฐานถึงยอดพระเศียร 66 เซนติเมตร ซึ่งทรงมีพระราชศรัทธาเคารพเลื่อมใสเป็นอย่างยิ่ง ทั้งยังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระนามใหม่ให้ต้องกับการมีพระพุทธรูปสำคัญตามปฏิมากรพระองค์นี้เป็นสิริมงคลสำหรับพระนครว่า “กรุงรัตนโกสินทร์อินทอโยธยา” อันมีความหมายว่า “เป็นที่เก็บรักษาไว้ขององค์พระพุทธรูปสำคัญตามปฏิมากร” รัชกาลที่ 1 ทรงสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามพร้อม ๆ กับการสร้างพระราชมณเฑียรและป้อมปราการในพระบรมมหาราชวัง แต่สิ่งก่อสร้างในพระบรมมหาราชวังครั้งแรกนั้นเป็นเครื่องไม้ทั้งสิ้น เว้นแต่วัดพระแก้วเท่านั้นที่ก่ออิฐถือปูน วัดพระแก้วสร้าง 2 ปีก็เสร็จลงในปี พ.ศ. 2327 ภายในวัดประกอบด้วยพระอุโบสถ (มีภาพเขียนฝาผนัง) พระระเบียงรอบวัด (ผนังเขียนเรื่องรามเกียรติ์) หอมณเฑียรธรรมตั้งอยู่กลางสระน้ำด้านเหนือของพระอุโบสถ พระเจดีย์ทอง 2 องค์ ตั้งอยู่หน้ามณเฑียรธรรม หอระฆังตั้งอยู่ด้านขวาของพระอุโบสถ ระฆังซึ่งนำมาจากวัดสระเกศ ศาลาราย 12 หลัง และทรงโปรดให้เชิญพระเทพบิดา คือ พระรูปสมเด็จพระรามาธิบดี (อยุธยา) ซึ่งเป็นปฐมวงศ์สร้างกรุงเก่า มาแปลงเป็นพระพุทธรูปหุ้มเงิน ปิดทอง ประดิษฐานไว้ในพระวิหาร พระวิหารนั้นพระราชทานนามว่า “หอพระเทพบิดร” วัดพระศรีรัตนศาสดารามได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์มาโดยตลอด การบูรณะครั้งใหญ่ทั้งพระอาราม มีขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเนื่องจากวัดชำรุดทรุดโทรมลงมาก และในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้มีการบูรณะเพื่อเฉลิมฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 100 ปี ใน พ.ศ. 2425 ต่อมาในรัชสมัย

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้มีการบูรณปฏิสังขรณ์ทั้งพระอารามในโอกาสที่มีพระราชพิธีฉลองพระนครครบ 150 ปี และในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชโปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์ทั้งพระอารามอีกครั้งใน พ.ศ. 2525 เมื่อมีการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปีโดยมีสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงเป็นองค์ประธานในการบูรณะ

สถาปัตยกรรมที่สำคัญพระอุโบสถเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนสูงชันเดี่ยวรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าจัตุรัส สูง 14 วา 2 คอก 6 นิ้ว ประมาณ 30 เมตร ระเบียงพระอุโบสถมีขนาดกว้าง 23.60 เมตร ยาว 55.12 เมตร มีมุขลดด้านหน้าและด้านหลัง โครงสร้างหลังคาเป็นไม้ มุงด้วยกระเบื้องดินเผาเคลือบสี พื้นหลังคาสีน้ำเงิน ขอบหลังคาสีเหลืองเชิงแดง มีช่อฟ้าใบระกา หางหงส์ นาคสะดุ้งปิดทองประดับกระจกสีทอง เชิงชายเป็นไม้ทาสีแดงประดับด้วยไม้แกะลายรูปดอกจอก ปลายเชิงชายแขวนกระดิ่งพธูโดยรอบ หน้าบันเป็นไม้จำหลักลายรูปพระนารายณ์ทรงครุฑพุดนาครี ปิดทองบนพื้นกระจกสีน้ำเงิน มีลายกระหนกเครือเถาปิดทองเป็นลายก้านขด ปลายลายเป็นเทพนมประดับโดยรอบ มีระเบียงเดินได้รอบโดยมีหลังคาปีกนกเป็นพาไลคลุมรองรับด้วยเสานางเรียงปิดทองประดับกระจกทั้งต้น พื้นปูหินอ่อน พนักกระเบื้องทำเป็นลูกฝักประดับกระเบื้องเคลือบสีเขียวลาย พนักพระอุโบสถด้านนอกเดิมเขียนลายรดน้ำบนพื้นสีแดงชาด ในรัชกาลที่ 3 โปรดให้ซ่อมแซมเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ดินเผา ปิดทองประดับกระจก ชุ่มประตุน้ำต่างเป็นทรงมณฑปปิดทองประดับกระจก บานประตุน้ำต่างทั้งหมดประดับมุกฝีมือช่างครั้งรัชกาลที่ 1 ที่หน้ากระดานฐานปัทม์ของพระอุโบสถประดับรูปครุฑจันทน์นาคหล่อโลหะปิดทอง มีบันไดขึ้นสู่พระอุโบสถด้านหน้าและด้านหลัง ด้านละ 3 บันได เชิงบันไดมีรูปสิงห์หล่อด้วยสำริดยืนแท่นประจำบันไดละ 1 คู่ รวม 12 ตัว มีราวเทียนหล่อด้วยทองแดงตั้งรอบพระอุโบสถทั้ง 4 ด้าน ภายในพระอุโบสถเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปมหาณิรัตนปฏิมากร ประดิษฐานบนบุษบกไม้หุ้มทองซึ่งตั้งอยู่บนเบญจา 3 ชั้น ด้านหน้าชุกชีประดิษฐานพระพุทธรูปฉลองพระองค์ในรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาเจษฎาภินันท์พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้าง และมีพระสัมมาพุทธพรหมประดิษฐานอยู่บนฐานชุกชีด้านหน้า ที่ผนังพระอุโบสถมีภาพจิตรกรรมทั้ง 4 ด้าน ผนังหุ้มกลอง ด้านหน้าเป็นภาพมารผจญ ด้านหลังเป็นภาพไตรภูมิ ด้านข้างเขียนเป็นภาพปฐมสัมโพธิและชบวนพยุหมาตราทรงแสดงมารคและทางชลมารค ภาพจิตรกรรมที่เขียนนี้เขียนครั้งแรกในรัชกาลที่ 1 และเขียนซ่อมเพิ่มเติมในรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 รอบพระอุโบสถล้อมรอบด้วยกำแพงแก้วประดับกระเบื้องเคลือบสีมีลวดลาย และมีชุ่มเสมาตั้งประจำ 8 ทิศ เป็นเสมาโลหะ 1 คู่ อยู่ในบนฐานปัทม์ปิดทองประดับกระจก ตึกดาหินตั้งประดับด้านนอกนั้นเป็นตึกดาหินแบบจีน เป็นอับเฉาเรือของเรือสำเภาจีนในรัชกาลที่ 3

ศาลารายเป็นศาลาหลังเล็ก ตั้งอยู่รอบนอกกำแพงแก้วพระอุโบสถ มีจำนวน 12 หลัง อยู่ทางด้านหน้าและด้านหลังด้านละ 2 หลัง ด้านข้างพระอุโบสถด้านละ 4 หลัง ใช้สำหรับพิธีสวดมหาชาติคำหลวง ลักษณะของศาลารายทั้ง 12 หลังจะเหมือนกันหมดทั้งศิลปะ ลวดลายและขนาด คือ เป็นศาลาโถงขนาด 2 ห้อง หลังคาทรงไทย มุงด้วยกระเบื้องเคลือบดินเผา ขอบหลังคาสีส้ม พื้นหลังคาสีน้ำเงิน หน้าบันเป็นรูปเทพนมบนพื้นกระจกสีขาว มีลายกระหนกประกอบโดยรอบบนกระจกพื้นสีน้ำเงินประดับด้วยช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ และนาคสะดุ้งทำด้วยไม้ มีคันทวยเป็นไม้จำหลักลายพญานาค

รองรับชายคาโดยรอบ เพดานศาลาฉลุลาย ปิดทองบนพื้นสีแดง เสาสี่เหลี่ยมรอบศาลาฉลุลายปูนย่อเหลี่ยม ระหว่างเสาเป็นคานา โค้งตอนมุม พื้นศาลาปูด้วยหินอ่อนตลอดทั้ง 2 ระดับ

พระศรีรัตนเจดีย์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างพระเจดีย์ทอง เมื่อ พ.ศ.2398 โดยจำลองตามแบบจากพระมหาสถูปเจดีย์ในวัดพระศรีสรรเพชญ์ที่พระราชวังกรุงศรีอยุธยา วัดรอบฐานเจดีย์ยาว 55.55 เมตร ตั้งอยู่บนฐานไพทีทางด้านตะวันตกของพระมณฑป เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ที่รัชกาลที่ 4 ได้มาจากลังกา พระศรีรัตนเจดีย์เป็นเจดีย์ทรงกลมแบบลังกา ก่ออิฐถือปูนประดับกระเบื้องโมเสกทอง ตั้งอยู่บนฐานเชิงมีมัลล 3 ชั้น คั่นด้วยฐานบัวคว่ำบัวหงายรองรับองค์ระฆัง ถัดขึ้นไปเป็นบัลลังก์สี่เหลี่ยม มีเสาหนารองรับปล้องไฉน ปล้องไฉนเป็นบัวลูกแก้ว 20 ชั้น ต่อด้วยปลีและหยาดน้ำค้าง ประติมากรรมเข้ามี 4 ทิศ ทางเข้าเป็นรูปโค้งแหลม มีมุขประตู 4 ด้าน ทำเป็นหน้าบันประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ และนาคสะดุ้ง ตอนบนของซุ้มเป็นเจดีย์องค์เล็ก ลักษณะเดียวกับพระศรีรัตนเจดีย์ทุกประการ บานประตูหุ้มทำด้วยไม้ปิดทองประดับกระจกลงยาช่อดอกไม้ กรอบประตูตอนบนเป็นรูปพญานาค 2 ตัว หางชนกันตรงกลางห้อยเศียรลงมาด้านข้าง ปราสาทพระเทพบิดรหรือพระพุทธรูปองค์ปราสาทเป็นปราสาทจตุรมุข มีมุขเด็จ 3 มุข ขนาดกว้าง 25.55 เมตร ยาว 28.35 เมตร ตั้งอยู่บนฐานไพทีระหว่างพระอุโบสถและหอพระมณฑป เป็นปราสาทจตุรมุขยอดปราสาท มีทางขึ้นจากฐานไพที 4 ทิศ ปูหินอ่อน พนักบันไดปูกระเบื้องเคลือบสีขาวย พนักอิฐจันทน์ทางขึ้นเป็นพลสิงห์ บันไดนาค 5 เศียร สวมมงกุฎปิดทองประดับกระจก ส่วนบันไดทางด้านตะวันออกเป็นรูปอัปสรสีห์ 2 ตน ยืนประดับบันได ผنังปราสาทก่ออิฐฉาบปูนประดับกระเบื้องเคลือบสีลายพุ่มข้าวบิณฑ์ เสาเป็นเสาก่ออิฐถือปูนย่อมุมไม้สิบสอง พื้นเสาประดับกระเบื้องสีเขียวลายไทย เสาอิงเป็นเสาย่อมุมไม้สิบสอง ขอบเสาปั้นปูนเป็นลายรักร้อยปิดทองประดับกระจก ฐานเสาเป็นกาบพหุรูปปิดทองประดับกระจกสีเขียว ซุ้มประตูหน้าต่างเป็นซุ้มยอดทรงมงกุฎปิดทองประดับด้วยกระจกสีเสาศูมประดับด้วยแผ่นโลหะลงยา เพดานซุ้มเป็นลายดวงดาราของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ 5 ดวง บานหน้าต่างเป็นลายรดน้ำพุ่มข้าวบิณฑ์เทพนมด้านในเป็นทวารบาลรูปเทวดาเหี้ยบสิงห์ หลังคาแบบจตุรมุขลด 4 ชั้น เฉพาะด้านหน้าทางทิศตะวันออกลด 5 ชั้น กึ่งกลางมุขทั้งสี่เป็นยอดปราสาทประดับกระเบื้องสีเขียวอ่อนตลอดองค์ มุขเด็จรับยอดปราสาทเป็นเสาย่อมุมไม้สิบสองประดับกระเบื้อง ยอดนพศูลเป็นรูปพระมหามงกุฎโลหะปิดทอง พระบรมราชสัญลักษณ์ของรัชกาลที่ 4 หลังคามุงด้วยกระเบื้องสีประดับด้วยช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ และนาคสะดุ้ง มุขด้านหน้า (ตะวันออก) ระหว่างเสาทางเข้าประตูประดับด้วยรวงผึ้งและสาหร่าย ปลายลายเป็นเทพนม ถัดจากหน้าบัน ประดิษฐานพระมหามงกุฎประดับฉัตรสองข้าง บนพื้นสีน้ำเงินคือ พระบรมราชสัญลักษณ์ของรัชกาลที่ 4 กลางหน้าบันมุขด้านทิศเหนือเป็นรูปอุณาโลม คือ พระบรมราชสัญลักษณ์ของรัชกาลที่ 1 กลางหน้าบันมุขทิศใต้เป็นรูปครุฑยุดนาค คือ พระบรมราชสัญลักษณ์รัชกาลที่ 2 กลางหน้าบันมุขทิศตะวันตกเป็นรูปพระวิมาน คือ พระบรมราชสัญลักษณ์รัชกาลที่ 3 ภายในปราสาทเป็นโถง 8 เหลี่ยม ประดิษฐานพระบรมรูปสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชวงศ์จักรีหล่อด้วยสำริดรมดำบนฐานย่อเก็จเป็นฐานสิงห์รองรับด้วยรูปมารแบกและครุฑแบก

พระมณฑปตั้งอยู่ด้านหลังปราสาทพระเทพบิดร สร้างในสมัยรัชกาลที่ 1 สำหรับประดิษฐานพระไตรปิฎกฉบับทองแทนหอมณเฑียรธรรมหลังเดิมที่ถูกเพลิงไหม้ พระมณฑปเป็นอาคารสี่เหลี่ยมทรงมณฑป มีขนาดกว้าง 15.50 เมตร ยาว 15.70 เมตร มีซาลาและกำแพงแก้วล้อมรอบทุกชั้น หลังกำแพงแก้วประดับด้วยโคมทองแดงปฐ มีฉัตรทำด้วยทองแดงลงรักปิดทองปักอยู่หัวเสารอบทั้งสี่มุม และพระเจดีย์ทองทรงเครื่องอย่างละชนิด บันไดขึ้นฐานทักษิณมี 8 บันได ราวทำเป็นรูปนาคสวมมงกุฏ ส่วนบันไดขึ้นฐานปัทม์(ชั้นบน) ทำเป็นรูปคนสวมมงกุฏนาค เรียกว่า นาคจำแลง ผนังพระมณฑปประดับเป็นลายนูนต่ำปิดทองประดับกระจก ตอนล่างผนังเป็นฐานปัทม์ มีเทพนมเรียงอยู่ชั้นบน มีครุฑและอสุรพนมมืออยู่แถวล่าง เสาเหลี่ยมจตุรัสย่อมุมไม้สิบสองตั้งรอบองค์พระมณฑปปิดทองประดับด้วยกระจกสี ชุ่มพระทวารเป็นชุ่มยอดทรงมณฑป ปิดทองประดับกระจกบานแผ่นและเป็นลายก้ามปูมโถงพื้นมวง รูปเขี้ยวทางถื่อหอกและตรี ยืนเหยียบหลังสิงห์โต แผ่นบานประตูด้านนอกประดับมุขลายกระหนก ก้านขดนกคาบ ตรงกลางเป็นราชสีห์ หลังคาเป็นทรงมณฑป 7 ชั้น ย่อมุมไม้สิบสอง มีนาค 3 เศียร ประดับกระจกเขียว หลังคามุงกระเบื้องสีเขียวขลิบทองถึงคอหม่ ปลีและยอดมณฑปประดับกระจกสีเป็นลายกริชมีลูกแก้วทอง ยอดสูงสุดประดับฉัตร 5 ชั้น ภายในมณฑปนั้นมีเสื่อสานด้วยลวดทำจากเงินปูลาด ตู้ที่ประดิษฐานอยู่กลางมณฑปเป็นตู้มุขทรงมณฑปเครื่องยอดประกอบด้วยบันแถลงปักโดยตลอดลดหลั่นกันไปเรียงรายกันอยู่ ในเทศกาลสงกรานต์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จพระราชดำเนินทรงนำที่พระไตรปิฎกพร้อมกับพระศรีรัตนเจดีย์

หอมณเฑียรธรรมสร้างขึ้นภายหลังเมื่อไฟไหม้หอมณเฑียรธรรมหลังเดิม อยู่ทางด้านเหนือของปราสาทพระเทพบิดร เคยเป็นที่บอกหนังสือพระสงฆ์และเป็นที่แปลพระราชสาส์น ปัจจุบันเป็นที่เก็บพระไตรปิฎกฉบับต่าง ๆ ประดิษฐานไว้ในตู้ลายรดน้ำและตู้ประดับมุขตั้งอยู่ทางทิศเหนือของปราสาทพระเทพบิดรเป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านตะวันออกมีขนาดกว้าง 17 เมตร ยาว 30 เมตร ด้านหน้าอยู่ทางทิศตะวันตกมีประตู 3 ประตู ด้านหลังอยู่ทิศตะวันออกมีประตู 2 ประตู มีหน้าต่างข้างละ 7 บาน หลังคาจั่วซ้อนกัน 4 ชั้นมีมุกลดด้านหน้าและด้านหลัง หน้าจั่วเป็นรูปพระพรหมทรงหงส์อยู่เหนือพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณสามเศียร ใต้จั่วเป็นเทพนมเรียงกัน 5 องค์ อยู่ภายใต้ชุ่มเรือนแก้ว ตัวเสาย่อมุมไม้สิบสอง ปลายเสาเป็นบัวจกกล ชุ่มประตูทางเข้าตรงข้ามกับหอพระวิหารยอด เป็นชุ่มทรงมณฑปจอมแหปูนปั้นปิดทอง บานประตูประดับมุข เป็นบานประตูที่นำมาจากวัดพุทธทาสาราม มีระเบียงและพาไลรอบอาคาร หน้าต่างเป็นชุ่มทรงบันแถลงนาคสามเศียรสองชั้น ตอนบนติดไม้แกะสลักรูปคุหาหน้านาง ลวดลายภายในเป็นรูปขุนกระบี่ (หนุมาน) อันเป็นพระราชสัญลักษณ์ของวังหน้า ตอนล่างติดหย่องไม้แกะสลักเป็นรูปพญานาค มีขุนกระบี่สอดแทรก เป็นสัญลักษณ์ศิลปะสกุลช่างวังหน้า ภายในหอพระแห่งนี้เขียนลายรดน้ำ ตอนบนเป็นเทพชุมนุม ตอนล่างเป็นเทพบุตรและเทพธิดา

พระเจดีย์ทอง 2 องค์ รัชกาลที่ 1 โปรดเกล้าให้สร้างเพื่ออุทิศถวายแด่พระราชบิดาและพระราชมารดา องค์ทางด้านทิศใต้ อุทิศถวายพระปฐมบรมมหาชนก พระราชบิดา องค์ด้านทิศเหนืออุทิศถวายพระราชมารดา เจดีย์ทั้งสององค์มีลักษณะและขนาดเหมือนกันทุกอย่าง คือ เป็นเจดีย์ทรงเครื่องย่อมุมไม้สิบสอง หุ้มด้วยแผ่นทองแดง หรือ จังโก้ ลงรักปิดทองทับอีกชั้นตลอดองค์เจดีย์ ตั้งอยู่บนฐานแปด

เหลี่ยม ฐานกว้าง 8.50 เมตร สูงจากพื้นประมาณ 16 เมตร แต่ละชั้นลดสูงประมาณ 1 เมตร บุด้วยหินอ่อนจำหลักลายกากบาท เหนือฐานขึ้นไปเป็นรูปพญามาร(ยักษ์)และขุนกระบี่(ลิง) ทำด้วยปูนปั้นปิดกระจกสีแบกพระเจดีย์ทั้งหมด 20 ตน เฉพาะตรงกลางฐานทั้ง 4 ด้าน เป็นรูปขุนกระบี่ เหนือขึ้นไปเป็นฐานสิงห์ 3 ชั้น แต่ละชั้นคั่นด้วยหน้ากระดาน 6 ชั้น เป็นฐานบัวหางยอรับองค์ครุฑาตุทรงจอมแห แต่งลายรูปดอกบัวอยู่กึ่งกลางทั้ง 4 ด้าน ถัดไปเป็นยอดรัตนบัลลังก์ทำเป็นบัวกลุ่ม 9 ชั้น ยอดนภศูลเป็นโลหะฉลุโปร่งปิดทองทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ (กรมศิลปากร. 2525).

1.2.2 วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร

ภาพที่ 7 วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร
(ถ่ายเมื่อ 13 กรกฎาคม 2555)

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามจัดเป็นพระอารามหลวงชั้นเอกชนิดราชวรมหาวิหาร เดิมชื่อว่าวัดโพธาราม ชาวบ้านเรียกกันสั้น ๆ ว่า วัดโพธิ์ เป็นวัดโบราณสร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา คาดว่าสร้างระหว่างปี พ.ศ. 2231 - 2246 ในช่วงรัชสมัยสมเด็จพระเพทราชาต่อกับรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จวบจนปัจจุบันวัดนี้มีอายุไม่ต่ำกว่า 300 ปี เดิมเป็นวัดราษฎร์เล็ก ๆ อยู่ในเขตตำบลบางกอกปากน้ำเจ้าพระยา ไม่ปรากฏนามว่าผู้ใดเป็นผู้สร้าง ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในปี พ.ศ.2325 เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เสด็จขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติทรงสร้างพระบรมมหาราชวังขึ้นใหม่ มีวัดอยู่ในเขตใกล้ชิดพระราชนา 2 วัด คือ วัดสลัก (วัดมหาธาตุ) และวัดโพธาราม จึงทรงแบ่งปันการบูรณปฏิสังขรณ์วัดทั้งสองนี้กับสมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาท (วังหน้า) พระองค์ละวัด คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงรับปฏิสังขรณ์วัดโพธาราม ส่วนสมเด็จพระอนุชาธิราชกรมพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาททรงรับปฏิสังขรณ์วัดสลัก ด้วยเหตุนี้จึงถือกันว่า วัดพระเชตุพนฯ เป็นวัดของฝ่ายวังหลวง วัดมหาธาตุเป็นวัดของฝ่ายวังหน้าแต่นั้นมา

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ทรงสร้างวัดโพธารามใหม่ในที่เดิมเมื่อราวปี พ.ศ.2332 ใช้เวลาก่อสร้างนานถึงกว่า 7 ปี และทรงพระราชทานนามวัดโพธารามเสียใหม่ว่า "วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม" ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 ทรงเปลี่ยนสร้อยนามวัดเสียใหม่ว่า "วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม" พระราชกรณียกิจที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่งของรัชกาลที่ 1 เกี่ยวกับการสร้างและสถาปนาพระอารามแห่งนี้คือ โปรดให้อัญเชิญพระพุทธรูปสมัยต่างๆ ซึ่งมีหลายปางจำนวนมากกว่า 1,000 องค์ จากวัดร้างในหัวเมืองทางภาคเหนือ เช่น สุโขทัย พิษณุโลก ทางภาคกลาง เช่น อุทอม สุพรรณบุรีลพบุรี เป็นต้น พระพุทธรูปเหล่านี้ที่สมบูรณก็มี ที่ชำรุดบางส่วนก็มี แล้วให้ช่างต่อเติมเสริมแต่งซ่อมให้สมบูรณประดิษฐานไว้ ณ ระเบียงพระอุโบสถทั้งชั้นนอกและชั้นใน ในวิหารทิศทั้ง 4 แห่งวิหารคดและระเบียงพระมหาเจดีย์ เป็นต้น ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ทรงเห็นว่า วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม อยู่ในสภาพที่ทรุดโทรมมาก จึงโปรดฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ พร้อมทั้งสร้างปูชนียวัตถุและปูชนียสถานเพิ่มเติม และขยายอาคารบางหลังให้ใหญ่ขึ้นเพราะทรงมีพระประสงค์ที่จะทำนุบำรุงพระอารามนี้ให้รุ่งเรืองสุดยอด เสมือนหนึ่งกรุงศรีอยุธยาที่รุ่งเรืองด้วยวัดวาอารามที่สวยงามสง่าจำนวนมากประดับพระนครมาแล้ว นายช่างทุกประเภทจึงทำงานด้านศิลปกรรมของพระอารามนี้กันอย่างสุดฝีมือยังผลให้มีงานศิลปะเอกหลายอย่างเกิดขึ้นในรัชกาลนี้ เช่น ประติมากรรมพระอุโบสถประดับมุก ซึ่งเป็นงานละเอียดวิจิตรบรรจงประเภทหนึ่ง

พระราชกรณียกิจที่สำคัญยิ่งของรัชกาลที่ 3 ที่สืบผลมาจนทุกวันนี้ คือสถาปนาโรงเรียนการทุกสาขาวิชาปรากฏอยู่ทั่วเขตพุทธาวาสของพระอาราม เพราะพระมหากษัตริย์องค์นี้ประสงค์จะให้วัดนี้เป็นแหล่งศึกษาเล่าเรียนของประชาชนทุกชั้น เปรียบเสมือนมหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศไทยก็ว่าได้ การบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามแห่งนี้ในสมัยรัชกาลที่ 3 กินเวลาต่อเนื่องนานถึง 16 ปี จึงเสร็จเรียบร้อย (อุไรสิงห์ไพบูลย์พร. 2542).

1.2.3 วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร

ภาพที่ 8 วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร
(ถ่ายเมื่อ 14 กรกฎาคม 2555)

วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม มีฐานะเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรวิหาร สถาปนาขึ้นเมื่อ พ.ศ.2407 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เพื่อเป็นวัดประจำรัชกาล และเป็นพระอารามตามคติโบราณราชประเพณีที่ว่า ราชธานีทุกยุคทุกสมัยจะต้องมีวัดสำคัญ 3 วัด คือ วัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ และวัดราชประดิษฐ์ ในขณะนั้น กรุงรัตนโกสินทร์มีวัดมหาธาตุแล้ว โดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปวรมหาสุรสิงหนาท พระอนุชาในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 ทรง

ปฏิสังขรณ์วัดสลัก ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่ในสมัยอยุธยา และพระราชทานนามใหม่ว่า วัดมหาธาตุ ส่วนวัดราชบูรณะ หรือวัดเลียบ ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่ในสมัยอยุธยา นั้น เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ พระเจ้าหลานเธอในรัชกาลที่ 1 ทรงบูรณะขึ้นในพระบรมราชูปถัมภ์ของรัชกาลที่ 1 และพระราชทานนามว่า วัดราชบูรณะให้คู่กับวัดมหาธาตุ ยังขาดแต่วัดราชประดิษฐ์เท่านั้น รัชกาลที่ 4 จึงโปรดฯ ให้สร้างขึ้นใหม่ตามโบราณราชประเพณี ความสำคัญของวัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมารามและวัดที่เกี่ยวข้อง แม้วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมารามจะเป็นวัดประจำพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 แต่น่าเสียดายที่ไม่ปรากฏเอกสารอื่นๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง อาทิ การระบุวันเวลาของการวาดและนามของช่างผู้ควบคุมการวาด เป็นต้น จึงจำเป็นต้องอาศัยหลักฐานแวดล้อมมาประกอบการสันนิษฐานและการอธิบายทางวิชาการ ได้แก่ แรงบันดาลใจในการวาด การตีความจิตรกรรม การสะท้อนภาพสังคมและวัฒนธรรมในอดีต รวมทั้งการกำหนดอายุสมัยจิตรกรรมพระราชพิธี การศึกษาจิตรกรรมที่มีลักษณะคล้ายกันและวาดขึ้นในระยะเวลาใกล้เคียงกันจึงอาจมีประโยชน์ต่อการวิจัยเป็นอย่างยิ่ง วัดเสนาสนารามเป็นวัดสำคัญที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บูรณะทั้งอารามเมื่อปี พ.ศ.2406 ใกล้เคียงกับการสร้างวัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม อีกทั้งผู้สร้างยังมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เป็นวัดที่สังกัดคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย ด้วยเหตุนี้การตกแต่งภายในวัดทั้งสองด้วยจิตรกรรมฝาผนังจึงมีรูปแบบคล้ายคลึงกัน เริ่มจากการเขียนภาพหลักภายในพระอุโบสถเป็นภาพพระราชพิธีสิบสองเดือน อีกทั้งยังมีภาพสำคัญจิตรกรรมการเสด็จ ฯ ทอดพระเนตรปรากฏการณ์สุริยุปราคาในตำแหน่งและทิศทางใกล้เคียงกัน อย่างไรก็ตาม โดยสถานะทางประวัติศาสตร์จากพระราชปณิธานสร้างวัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมารามของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งให้เห็นว่าวัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม เป็นวัดธรรมยุติกนิกายสำคัญอันดับหนึ่งในพระนคร ส่วนวัดเสนาสนารามเป็นวัดธรรมยุติกนิกายสำคัญประจำกรุงเก่า หลักฐานจิตรกรรมที่ปรากฏ ณ วัดเสนาสนาราม จึงบ่งบอกถึงการจำลองแนวคิด และรูปแบบการตกแต่งภายในของวัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมารามไปเขียนยังวัดเสนาสนาราม การอธิบายภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องพระราชพิธีสิบสองเดือนที่วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องวิเคราะห์สภาพสังคม และหลักฐานประวัติศาสตร์วรรณกรรมและตำราพระราชพิธีร่วมสมัยอย่างจริงจังเพื่อให้เข้าใจถึงสภาพสังคม เพื่อกำหนดอายุของภาพจิตรกรรมและอธิบายแรงบันดาลใจในการเขียนภาพจิตรกรรม แผนผังของวัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม มีพื้นที่แบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ เขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาส เขตสังฆาวาสอยู่ทางทิศตะวันออก ส่วนเขตพุทธาวาสอยู่ทางทิศตะวันตก วัดหันหน้าไป ทางทิศเหนือ แสดงขอบเขตของวัดด้วยกำแพงสูงโดยรอบ ตอนกลางมีแนวกำแพงกั้นระหว่างเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาส มุมทั้งสี่ของกำแพงล้อมรอบเขตพุทธาวาส และบริเวณใกล้มุมกำแพงล้อมเขตสังฆาวาสทำเป็นเสาศิลา เสาตั้งแท่งเสมาสี่เหลี่ยม เสาเสมานี้เป็นเครื่องหมายแสดงขอบเขตของเสมาบนเสาจารึกคาถาบาลีเกี่ยวกับทิศและตำแหน่งของมหาสีมา มีเสมาตั้งเรียงรายบนกำแพงวัดโดยรอบเขตพุทธาวาส อันเป็นต้นแบบของวัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมารามองค์ประกอบของอาคารภายในวัดในเขตพุทธาวาสประกอบไปด้วย พระอุโบสถ และพระเจดีย์ซึ่งวางเรียงกันตามแนวแกนตั้งที่เป็นแกนประธานลากผ่านกึ่งกลางของผังพุทธาวาส (ฉัตรบริรักษ์ ศรีวัฒนสาร. 2546 : 14-17).

1.2.4 วัดบูรณศิริมัตยาราม

ภาพที่ 9 วัดบูรณศิริมัตยาราม
(ถ่ายเมื่อ 14 กรกฎาคม 2555)

วัดบูรณศิริมัตยาราม เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ ตั้งอยู่ที่ถนนนัชฎาวงศ์ แขวง ศาลเข้าพ่อเสือ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร สร้างโดยเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี ปราบกฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 ว่า กรมหมื่นเสนีเทพ (พระองค์เจ้าอสุณี) พระโอรสในสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท เป็นผู้สร้างวัดขึ้นแต่ยังค้างอยู่ จนกระทั่งพระยามหาอำมาตย์ (ต่อมาคือเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (บุญศรี ต้นสกุล บุรณศิริ)) ดำเนินการสร้างต่อจนเสร็จ ในสมัยรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ พระราชทานนามว่า วัดศิริอามัตยาราม ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เปลี่ยนชื่อวัดมาเป็น วัดบูรณศิริมัตยารามเมื่อวันที่ 24 ตุลาคม พ.ศ. 2520 กรมศิลปากร ได้ประกาศขึ้นทะเบียนวัดเป็นโบราณสถาน

วัดบูรณศิริมัตยาราม สร้างโดยพระยาสุธรรมมนตรี (บุญศรี) เมื่อครั้งยังทรงดำรงตำแหน่งพระยามหาอำมาตย์ ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ได้ทรงพระกรุณาพระราชทานนามให้ว่า " วัดศิริอามัตยาราม " ครั้นต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ได้พระราชทานเปลี่ยนใหม่เป็น " วัดบุญศิริมัตยาราม " แต่ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จนถึงรัชกาลปัจจุบัน เรียกนามวัดเสียใหม่เป็น " วัดบูรณศิริมัตยาราม " พระเจดีย์ แห่งวัดบูรณศิริมัตยาราม เป็นพระเจดีย์ใหญ่ทรงเหลี่ยม ย่อมุม 8 มุม สูงประมาณ 120 ฟุต เป็นลักษณะศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้นพระอุโบสถ แห่ง วัดบูรณศิริมัตยาราม มีลักษณะเป็นทรงไทย ก่ออิฐถือปูน หลังคา 2 ชั้น มีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ปูนปั้นประดับกระจกลีทอง หน้าบันเป็นไม้แกะสลักลวดลายक्रमเถาพาดานทั้งภายนอกและภายใน ไม่มีลวดลายประดับผนัง ทั้งภายในและภายนอกทาสีขาว ชุ่มประดู หน้าต่าง เป็นปูนปั้นลวดลายหน้ากาล ประดับดอกไม้ ประดูหน้าต่างเป็นไม้ลงรักปิดทอง แกะสลักลวดลาย ทศกัณฐ์และหนุมาน เสากระเปียงทั้งด้านหน้าและด้านหลัง เป็นเสาสี่เหลี่ยมลอบมุม ไม่มีลวดลายประดับหัวเสา

1.2.5 วัดบวรสถานสุทธาวาส

ภาพที่ 10 วัดบวรสถานสุทธาวาส
(ถ่ายเมื่อ 14 กรกฎาคม 2555)

พระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) โดยหม่อมราชวงศ์แตงน้อย คัคคิตรี พระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) สร้างขึ้นพร้อม ๆ กับการสร้างพระบรมมหาราชวังใน พ.ศ.2325 ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออก โดยมีด้านทิศใต้ติดกับวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์เป็นที่ยี่หมายสำคัญ เป็นพระราชวังที่สำคัญรองจากพระบรมมหาราชวัง กล่าวคือ เป็นที่ประทับของมหาอุปราชซึ่งมีอำนาจรองจากพระมหากษัตริย์ พระราชวังนี้เป็นที่ประทับของพระมหาอุปราชมาตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 5 เป็นเวลาประมาณ 100 ปีเศษ หลังจากที่กรมพระราชวังบวรสถานมงคลในรัชกาลที่ 5 ได้เสด็จทิวงคตไปแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ยกเลิกตำแหน่งพระมหาอุปราชและได้ทรงแต่งตั้งตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมารขึ้นแทน พระราชวังบวรสถานมงคลจึงได้เปลี่ยนจากการเป็นที่ประทับของมหาอุปราช มาเป็นสถานที่ราชการเรื่อยมาตามลำดับ ปัจจุบันส่วนหนึ่งเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์วิทยาลัยช่างศิลป์และนาฏศิลป์และโรงละครแห่งชาติ

แบบแผนการสร้างพระราชวัง ดำเนินไปเช่นเดียวกับพระบรมมหาราชวังทุกประการ เช่น มีการแบ่งเขตเป็นพระราชฐานชั้นนอก ชั้นกลาง และชั้นใน ล้อมรอบด้วยป้อมปราการ มีประตูทางเข้าออกทั้ง 4 ด้าน รวมทั้งมีตำหนักแพ ที่ประทับริมน้ำ เช่นเดียวกับตำราชวรดิฐของวังหลวงทุกประการ สิ่งก่อสร้างในพระราชวัง พระราชวังนี้ เคยมีสิ่งก่อสร้างที่สำคัญหลายหลัง เช่นเดียวกับพระบรมมหาราชวัง แต่เนื่องด้วยมีการเปลี่ยนแปลงการใช้สอยมาเป็นสถานที่ราชการ อาคารต่างๆ ที่ยังคงเหลืออยู่ในปัจจุบัน คงมีแต่พระราชมณเฑียรที่ประทับ ที่เรียกว่า พระวิมาน 3 หลัง พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พระที่นั่งศิวโมกษพิมาน วัดบวรสถานสุทธาวาส พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ เก๋งนุกิจราชบริหารตำหนักแดง และศาลาลงทรง เป็นต้น พระที่นั่งที่สำคัญในพระราชวังบวรสถานมงคล ได้แก่ พระราชมณเฑียร พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พระที่นั่งศิวโมกษพิมาน พระอุโบสถวัดบวรสถานสุทธาวาส พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ และพระอุโบสถวัดบวรสถานสุทธาวาส

พระอุโบสถวัดบวรสถานสุทธาวาส เรียกกันเป็นสามัญว่า "วัดพระแก้ววังหน้า" สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 โดยกรมพระราชวังบวรมหาดิศัยพลเสพอโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเป็นพระอุโบสถ เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญ เช่นเดียวกับพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แต่เดิมจะสร้างขึ้นเป็นยอดปราสาท แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงห้ามไว้ว่า ไม่มีธรรมเนียมการสร้างปราสาทในพระราชวังบวรฯ พระอุโบสถหลังนี้จึงเป็นหลังคาจตุรมุขดังที่เห็นกันทุกวันนี้ ในสมัยรัชกาลที่ 4 หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต แล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริที่จะให้พระอุโบสถเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญ จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้ก่อฐานชุกชี ตั้งบุษบกขึ้นกลางห้อง พร้อมทั้งเขียนฝาผนังเรื่องตำนานพระพุทธรูปขึ้นด้วย แต่ได้เสด็จสวรรคตเสียก่อน จึงไม่ได้ย้ายพระพุทธรูปมาประดิษฐานตามพระราชดำริเดิม วัดบวรสถานสุทธาวาส หรือ วัดพระแก้ววังหน้า เป็นวัดในพระราชวังบวรสถานมงคล เช่นเดียวกับวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ภายในพระบรมมหาราชวัง และด้วยเหตุที่เป็นวัดในวัง ดังนั้น จึงไม่มีพระภิกษุจำพรรษา สร้างขึ้นโดยสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ ซึ่งเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่การยังไม่แล้วเสร็จพระองค์เสด็จทิวงคตเสียก่อน การก่อสร้างวัดพระแก้ววังหน้าจึงมาก่อสร้างแล้วเสร็จในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้รับพระราชทานนามว่า วัดบวรสถานสุทธาวาส ปัจจุบัน วัดบวรสถานสุทธาวาสตั้งอยู่ในสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ เป็นวัดที่ไม่มีการประกอบสังฆกรรมใด ๆ และถูกใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีไหว้ครู พิธีครอบครู และพิธีมงคลต่าง ๆ ของบรรดานาฏศิลป์ ดุริยางค์ศิลป์และกรมศิลปากรภาพจิตรกรรมภายในพระอุโบสถ วาดขึ้นในช่วงรัชกาลที่ 4 โดยฝีมือของจิตรกรหลายท่าน ซึ่งเจ้าฟ้าอิศรพงศ์ ทรงเป็นแม่กองคัดเลือกช่างในกรมของพระองค์เองมาเขียน ช่างที่มีชื่อในสมัยนั้น เช่น พระอาจารย์แดงจากวัดหงส์รัตนาราม และนายมัน เป็นต้น เรื่องราวที่ใช้เขียน บานประตูหน้าต่างด้านในเขียนภาพเทพเทวดาต่าง ๆ เช่น พระศิวะ พระนารายณ์ พระอินทร์ พระพรหม พระคเณศ ในฐานะทวารบาลผู้คุ้มครองศาสนสถาน ฝาผนังด้านตะวันออก หลังพระประธาน ด้านบนเขียนเป็นภาพจักรวาล มีวิมานลอยอยู่ ถัดลงมาเหนือ

กรอบประตูเป็นภาพ พระอาทิตย์และพระจันทร์ซักรด ด้านอื่น ๆ ส่วนบนสุดเขียนภาพจักรวาลและวิมานเช่นกัน แต่มีพื้นที่แคบกว่าด้านตะวันออก ถัดลงมาเหนือช่องหน้าต่าง วาดพุทธประวัติอดีตพระพุทธเจ้าทั้ง 28 พระองค์ โดยแสดงตอนออกมหาภิเนษกรรมเหมือนกันหมด แต่แตกต่างกันในรายละเอียดของเครื่องทรงและสีสันทที่ใช้ ด้านล่างระหว่างช่องหน้าต่างเป็นภาพตามตำนานพระพุทธสิหิงค์ของพระโพธิ์รังสี ภาพจิตรกรรมตอนดังกล่าว แสดงให้เห็นอิทธิพลของจิตรกรรมแบบตะวันตกซึ่งเริ่มเข้ามาเป็นที่แพร่หลายในสมัยนั้น นับเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังที่มีเอกลักษณ์ มีความสวยงามแปลกตา หากชมได้ยากอีกแห่งหนึ่ง

1.2.6 วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร

ภาพที่ 11 วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร
(ถ่ายเมื่อ 14 กรกฎาคม 2555)

วัดชนะสงครามเป็นพระอารามหลวงชั้นโทชนิดราชวรวิหารสร้างมาตั้งแต่สมัยอยุธยา แต่เดิมบริเวณรอบ ๆ วัดเป็นทุ่งนาค่อนข้างกว้างใหญ่ จึงเรียกว่า “วัดกลางนา” สมเด็จพระนารายณ์ทรงสร้างพระพุทธรูปปางสมาธิขึ้นที่วัดนี้ และโปรดให้พระสงฆ์มาอยู่วัดนี้ จึงเรียกชื่อวัดว่าวัดทองปุม เลียนแบบเดียวกับวัดทองปุมซึ่งเป็นวัดพระรามัญในสมัยอยุธยา แต่อีกกระแสหนึ่งกล่าวว่าชื่อวัดทองปุมมาจากชาวมอญ หมู่บ้านทองปุม ซึ่งเคยอยู่ในหงสาวดีได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองไทย จึงนำชื่อวัดที่ตนยึดถือเป็นที่พึ่งทางใจมาตั้งด้วย วัดกลางนาจึงเปลี่ยนชื่อเป็นวัดทองปุมตามความเคยชินของชาวบ้านทองปุม ต่อมาเมื่อทรงมีชัยชนะข้าศึกจึงพระราชทานนามว่า “วัดชนะสงคราม”

ในสมัยรัชกาลที่ 2 สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทเมื่อได้รับการสถาปนาเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลแล้ว ได้โปรดให้ซ่อมแซมพระราชมณเฑียรโดยรื้อพระที่นั่งพิมานดุสิตานำไม้มาสร้างกุฏิ ในสมัยรัชกาลที่ 3 โปรดให้บูรณะวัดชนะสงครามมาแล้วเสร็จในสมัยรัชกาลที่ 4 พร้อมทั้งทรงสร้างกุฏิใหม่แล้วเสร็จในปี 2396 และโปรดให้ทำการฉลอง ในสมัยรัชกาลที่ 5 โปรดให้บูรณะซ่อมแซมและปฏิสังขรณ์

หลังคาพระอุโบสถ และทรงปรารภที่จะสร้างที่บรรจุพระอัฐิสำหรับเจ้านายฝ่ายพระราชวังบวรสถานมงคล แต่ยังไม่สร้างที่ได้ก็สิ้นรัชกาล ต่อมาสมัยรัชกาลที่ 6 สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวงได้พระราชทานอุทิศพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ให้ก่อสร้างที่บรรจุพระอัฐิที่เฉลียงท้ายพระอุโบสถวัดชนะสงคราม โดยกั้นผนังระหว่างเสาท้ายพระอุโบสถเป็นห้องทำเป็นคูหา 5 ช่อง คูหาหนึ่งเจาะเป็นช่องเล็ก ๆ สำหรับบรรจุพระอัฐิเจ้านายตามรัชกาล การก่อสร้างแล้วเสร็จในสมัยรัชกาลที่ 7 สำหรับการบูรณะปฏิสังขรณ์พระอุโบสถได้มีมาจนถึงรัชกาลปัจจุบัน

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญ ได้แก่ พระอุโบสถก่ออิฐถือปูนเป็นอาคารสี่เหลี่ยมผืนผ้า แบ่งเป็น 13 ห้องเสา ไม่มีพาไล ฐานพระอุโบสถเป็นฐานบัวลูกแก้ว หลังคาทำเป็นชั้นลด 3 ชั้น มุงกระเบื้องเคลือบสี ประดับด้วยช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ หน้าบันเจาะเป็นช่องหน้าต่าง บานหน้าต่างเป็นลายเทพพนมเหนือบานหน้าต่างเป็นลายพระนารายณ์ทรงครุฑ ลวดลายพื้นหน้าบันแตกต่างกันคือ หน้าบันด้านหน้าลายพื้นเป็นลายเทพพนม ส่วนหน้าบันด้านหลังลายพื้นเป็นลายก้านแย่งใบเทศ ประดับกระจกลีปัดทอง ชุ่มประตู่ หน้าต่างซ้อนสองชั้น เป็นลายก้านขดปูนปั้นบานหน้าต่างด้านในเป็นภาพเขียนทวารบาล บานประตูด้านนอกเป็นไม้แกะสลักปิดทองลายก้านแย่ง บานหน้าต่างด้านนอกลงรักสีดำ ไม่มีลวดลาย ด้านหลังพระอุโบสถข้างหลังพระประธานเป็นเฉลียงกั้นห้องทำเป็นคูหาที่บรรจุอัฐิเจ้านายฝ่ายพระราชวังบวรสถานมงคล เจาะเป็นช่อง ๆ มีคันทวยรองรับชายคา โดยรอบพระอุโบสถเป็นลวดลายเกวียลย์พันตลอดคันทวย ใบเสมาพระอุโบสถจะติดที่ผนังตรงมุมด้านนอกทั้ง 4 มุม และผนังด้านใน นอกจากใบเสมาติดผนังแล้วยังมีใบเสมาตั้งบนแท่นอีก 1 แท่ง หลังพระราชานุญาตของสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ใบเสมานี้เป็นใบคอดตรงเอว มีลายที่กลางอก 4 ใบ ตั้งบนฐานแก้วรองรับด้วยฐานบัวอีกชั้นหนึ่ง

ศาลารายปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปมาก เนื่องจากทางวัดต้องการเปลี่ยนสภาพให้เป็นสำนักเรียนของพระภิกษุสงฆ์ มีการกั้นห้อง เปลี่ยนแปลงเสาแต่สภาพเดิมน่าจะมีทางขึ้นหลังละ 2 ข้าง ด้านหนึ่งของศาลารายจะก่อทึบและเชื่อมด้วยกำแพงโดยรอบ หลังคาลด 1 ชั้น เคลือบกระเบื้องสี ด้านที่ก่อผนังทึบจะเจาะเป็นช่องหน้าต่าง อีกด้านหนึ่งเปิดโล่ง

พระเจดีย์ตั้งอยู่มุมด้านหน้าทั้งสองข้างของเขตพุทธาวาส ลักษณะเป็นเจดีย์เหลี่ยมย่อมุมไม้ 20 ทรงจอมแห เป็นเจดีย์ก่ออิฐถือปูนขนาดใหญ่ พระเจดีย์กลมอีก 2 องค์ อยู่ด้านหลังพระอุโบสถ ลักษณะเป็นเจดีย์ฐานสูงมีทางขึ้นทางเดียว บนฐานที่ตั้งเจดีย์ทางเดินโดยรอบทั้ง 2 องค์

ตอนบนของฝาผนังในพระอุโบสถ จะเป็นเรื่องราวรูปฝังแสดงปริศนาธรรมที่ผนังพระอุโบสถสันนิษฐานไว้ในหนังสือ ตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร ว่าทำจักได้เขียนแต่ครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงครองวัด ทราบกันว่า รัชกาลที่ 4 ได้ทรงคิดเขียนขึ้นทุกตอนแสดงปริศนาธรรมเนื่องด้วยคุณของพระรัตนตรัยครบทั้ง 3 เป็นของแปลกไม่มีในที่อื่น รูปภาพเหล่านี้มี 16 ตอนเท่าจำนวนประตูและหน้าต่าง ตอนหนึ่ง ๆ ก็อยู่ช่อประตูและหน้าต่างช่องหนึ่ง ๆ (ฝ่ายอนุรักษ์โบราณสถาน กองโบราณคดี กรมศิลปากร. 2538).

1.2.7 วัดบวรนิเวศวิหารราชวรวิหาร

ภาพที่ 12 วัดบวรนิเวศวิหารราชวรวิหาร
(ถ่ายเมื่อ 14 กรกฎาคม 2555)

วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่ด้านถนนตะนาว ขณะนี้ ในกำแพงพระนคร สมเด็จพระบรมราชาเจ้ามหาศักดิ์พลเสพ กรมพระราชวังบวรสถานมงคล รัชกาลที่ 3 ทรงสร้างขึ้นใหม่ ในรัชกาลนั้น ระหว่าง พ.ศ. 2367 และ พ.ศ. 2375 ปีระหว่างอุปราชภิเชกและสวรรคตของสมเด็จพระบรมราชาเจ้าองค์นั้นใกล้เคียงกับวัดรังษีสุทธาวาส ที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราณรัักษ์ ทรงสถาปนาขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2366 ซึ่งต่อมาภายหลังพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ร.6) ทรงเห็นว่าทรุดโทรมมาก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวมกับวัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อ พ.ศ. 2458 ซึ่งในปัจจุบันยังคงเรียกส่วนที่เป็นวัดรังษีสุทธาวาสมา เดิมเรียกว่า “คณะรังษี” วัดนี้เดิมเรียกว่า วัดใหม่ อยู่ในเขตฝ่ายพระราชวังบวรสถานมงคล ต่อมาเมื่อในปีพ.ศ. 2375 สมเด็จพระบรมราชาเจ้าองค์นี้เสด็จสวรรคต รัชกาลที่ 3 ทรงมีพระประสงค์แต่งตั้งให้เจ้าฟ้ามงกุฎ อยู่ในฐานะกรมพระราชวังบวรสถานมงคล แต่ขณะนั้นเจ้าฟ้ามงกุฎยังทรงผนวชอยู่ จึงต้องทำโดยทางอ้อม สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ได้ทรงอาราธนาพระบาทสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎสมมติเทววงศ์ ขณะทรงผนวชประทับอยู่วัดสมอราย ปัจจุบันคือ วัดราชาธิวาส ให้เสด็จมาครองที่วัดบวรนิเวศวิหาร วัดบวรนิเวศนี้ เป็นวัดที่น่าสนใจมากวัดหนึ่ง เพราะเป็นวัดที่พระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรีรวมทั้งบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ต่างก็ทรงเคยมาผนวชอยู่ที่นี่

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญ ได้แก่ พระอุโบสถ มี 2 หลัง คือ พระอุโบสถ และพระอุโบสถวัดรังษี พระอุโบสถ ก่ออิฐถือปูนหลังคาทรงไทยชั้นเดียว มี 2 ชั้น มุงด้วยกระเบื้องรางแบบจีน

หลังคาพระอุโบสถเป็นแบบตรีมุข หน้าบันทั้ง 3 ด้าน มีลวดลายเหมือนกัน คือมีกรอบล้อมหน้าบันเป็นพานรองรับพระชรรค์ มีพระมหามงกุฎครอบ ลายเหล่านี้ประดับกระจกสีปิดทองล้อมรอบด้วยลายพุดตาน ซึ่งประดับกระเบื้องสีซุ้มประตูหน้าต่างเป็นปูนปั้น ประดับกระจกสีปิดทองลายพุดตาน บานประตูด้านนอกเป็นไม้สักแกะสลักปิดทอง ลายสัตว์พิธธิรต์ (แก้ว 7 ประการ อันคู่ควรแก่พระมหาจักรพรรดิ ได้แก่ บัวแก้ว วังแก้ว นางแก้ว ขุนพลแก้ว ขุนคลังแก้ว จักรแก้ว และแก้วมณี) บานประตูด้านในเป็นภาพเขียนสีน้ำมัน ลายทวารบาลแบบจีน ลวดลายที่ปรากฏบนบานหน้าต่างด้านนอก เป็นไม้แกะสลักปิดทอง ได้แก่ลายหมวดเครื่องราชกุฎภัณฑ์หมวดพระแสง เครื่องราชูปโภค เครื่องสูง เครื่องแต่งกาย พระมาลา เครื่องอัฐบริขาร สิ่งศาสตราวุธ เรือสำเภา เรือสุพรรณหงส์ ทหารสมัยโบราณ ดอกบัว จักรอยู่ในวิมานขนานข้างด้วยเสมา แม่พระธรณีบีบมวยผม กิณรี คนธรรพ์ เทพพนมและลายก้านแย่ง मुखหน้าต่างด้านในเป็นภาพสีน้ำมันลายเครื่องบูชาแบบจีน

เสาพระอุโบสถมีอยู่ 2 ชนิด ได้แก่ เสารับมุขพระอุโบสถ เป็นเสาเหลี่ยมหินอ่อนเขาร่องตลอดแนวยาวของเสา ปลายเสาประดับด้วย ใบอกันชูล และเสาด้านข้างพระอุโบสถเป็นเสาเหลี่ยมลบบม หินอ่อนไม่มีลายที่ปลายเสา พื้นอุโบสถและบันไดเป็นหินอ่อนเช่นเดียวกัน บนเสาบันไดประดับด้วยสิงโตหิน พนักกำแพงแก้วประดับด้วยกระเบื้องปูลายประจายาม บันไดทางขึ้นทั้ง 3 ทางของพระอุโบสถมีตัวหระ เป็นราวบันได รอบ ๆ พระอุโบสถประดับด้วยตุ๊กตาจีน ฐานปัทม์พื้นหินอ่อน ภายในพระอุโบสถหลังใหม่นี้ ยังมีภาพจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งมีความงดงามอยู่มากและยังแยกเป็น 2 ตอน คือ ตอนล่างกับตอนบนพอจะยกตัวอย่างพอสังเขปได้ดังนี้ ตอนล่าง ของฝาผนังในพระอุโบสถจะเป็นภาพเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมและประเพณีทางพุทธศาสนาและชีวิตประจำวันของชาวไทย ตอนบน ของฝาผนังในพระอุโบสถ จะเป็นเรื่องราวรูปฝรั่งแสดงปริศนาธรรมที่ผนังพระอุโบสถ สันนิษฐานไว้ในหนังสือ ตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร ว่าทำจกได้เขียนแต่ครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงครองวัด ทราบกันว่า รัชกาลที่ 4 ได้ทรงคิดเขียนขึ้นทุกตอนแสดงปริศนาธรรมเนื่องด้วยคุณของพระรัตนตรัยครบทั้ง 3 เป็นของแปลกไม่มีในที่อื่น รูปภาพเหล่านี้มี 16 ตอนเท่าจำนวนประตูและหน้าต่าง ตอนหนึ่ง ๆ ก็อยู่ชื่อประตูและหน้าต่างช่องหนึ่ง ๆ “พระอุโบสถวัดรังสี” ก่ออิฐถือปูน ยกพื้นสูง หลังคาทรงไทยชั้นเดียวมี 2 ตับ มุงด้วยกระเบื้องราง หน้าบันไม่มีลวดลาย ไม่มีซุ้มประตูหน้าต่าง ประตูหน้าต่างเดิมเป็นลายรดน้ำ ปัจจุบันชำรุด ลบเลือน มีระเบียงล้อมรอบ พนักกระเบียงประดับกระเบื้องมุงสีเขียว พื้นหินขัด พระวิหารวัดรังสี ก่ออิฐถือปูน หลังคาทรงไทยชั้นเดียวมี 2 ตับ มุงกระเบื้องเคลือบมุขด้านหน้าและด้านหลังของพระวิหารหน้าบันเป็นลายดอกพุดตาน ประดับกระจกสีทอง เช่นเดียวกับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ และคันทวย ไม่มีซุ้มประตูหน้าต่าง ด้านในเป็นลายดอกไม้ร่วง เสาเหลี่ยมลบบม ไม่มีลายที่ปลายเสา พื้นหินอ่อนบนพระวิหารเป็นฐานปัทม์ ปัจจุบันกำลังซ่อมแซม “วิหารพระศาสดา” ลักษณะของตัวอาคารก่ออิฐถือปูนพื้น 2 ชั้น มีระเบียงรอบฐาน ลูกแก้ว หลังคามุข 2 ชั้นมี 2 ตับ ตัปล่างเป็นปีกนกรอบมุงกระเบื้องราง หน้าบันทั้งด้านหน้าและด้านหลัง เป็นรูปพระมหาพิชัยมงกุฎ “วิหารเก้ง” อยู่บนพื้นเดียวกับวิหารพระศาสดา ด้านซ้ายมือ เป็นแบบผสมระหว่างทรงไทยกับทรงจีน คือหลังคาแอ่นโค้งแบบจีน สันหลังคาประดับปูนปั้นลายช่อดอกไม้ ใบไม้ หลังคามุข 2 ชั้น มี 3 ตับ มุงกระเบื้องราง ด้านหน้ามีมุขยื่น และตัววิหารเก้งประดับกระเบื้องเคลือบสีเป็นลายช่อดอกไม้ ไก่ฟ้า สิงโต

แจกันดอกไม้ และเครื่องบูชาอย่างจีน ฐานบัวมีฟาโลเปิดโล่งโดยรอบเสาฟาโลสี่เหลี่ยมหนา ลมมุดปลาย สอบ บานหน้าต่างไม้ ลายรดน้ำ รูปทิวทัศน์อย่างแบบจีน “พระมหาเจดีย์” เป็นเจดีย์องค์ใหญ่มีฐานกลมหรือเรียกว่า ลอมฟาง มีคูหาข้างในเข้าไปได้ มีชั้นทักษิณ 2 ชั้น เป็นสี่เหลี่ยมฐานพระเจดีย์ชั้นบนโดย ล้อมรอบ 24 วา 3 คอก 5 นิ้ว คำนวณตามเกณฑ์นี้ ส่วนสูงของพระเจดีย์ตั้งแต่ตอนนี้ขึ้นไปตลอดยอด ประมาณ 22 วาเศษ “หอระฆัง” เป็นอาคาร 2 ชั้น ก่ออิฐถือปูน ผนังชั้นล่างปรุเป็นช่องรูปกากบาท ชุ่ม หน้าต่างชั้นบนประดับปูนปั้นลายดอกไม้ หลังคาทรงระฆัง 4 เหลี่ยมปลายงอนเล็กน้อย “หอไตร” มี ลักษณะก่ออิฐถือปูน ฐานปัทม์ มีฟาโลโดยรอบ มีบันไดขึ้นด้านหน้าหลังคาทรงไม้ ไม่มีการซ้อนมี 2 ด้านล่างเป็นปีกนกรอบ มุงกระเบื้องราง ไม่มีข้อฟ้าใบระกาหางหงส์ หน้าบันก่ออิฐฉาบปูน ปั้นเป็นลวดลาย ด้วยปูน แล้วเคลือบสีรูปดอกพุดตาน ก้านขมวดเป็นลายเครือเถา มีเครื่องอัฐางูร มหัพิชัยสงคราม เช่น ตรี หอก ดาบ ประดับเป็นแถวคล้ายรัศมี ประกอบภาพ ภายในมีภาพจิตรกรรมฝาผนังปัจจุบันกำลังทำการ ซ่อมแซม “ตำหนักเพชร” เป็นคอนกรีตชั้นเดียว หลังคามุงกระเบื้องเคลือบ สันหลังคาประดับด้วยปูนปั้น ลายกระจัง หน้าบันประดับด้วยลายมหายานมฤคและวัชร ล้อมรอบด้วยลายเครือเถา ด้านล่างลงมาเป็นชื่อ ตำหนัก ชุ่มประตูหน้าต่างทำด้วยไม้ คันทวยเป็นลายดอกไม้ ฐานแต่ละช่องประดับด้วยชุ่มดอกไม้ปูนปั้น เสาย่อเก็จประดับบัวหัวเสา พื้นปูด้วยหินอ่อน “ตำหนักจันทร์” เป็นคอนกรีต 2 ชั้น แบบตะวันตก ผนัง อาคารเจาะช่องตามแนวขวางของผนังทั้งชั้นที่ 1 และที่ 2 แต่ชั้นที่ 2 มีลายปูนปั้นเป็นรูปจุลมงกุฏ ประดับที่ ผนังด้วยเชิงชาย คันทวยและช่องลม เหนือหน้าต่างเป็นลายฉลุไม้ เสาเหลี่ยมติดผนังเจาะช่องตามแนวยาว ของคันทวย พื้นและบันไดปูด้วยหินอ่อน “ตึกมนุษยนาควิทยาทาน” ลักษณะสถาปัตยกรรมเลียนแบบศิลปะ โกธิค เป็นอาคารคอนกรีต 2 ชั้น หน้าจั่วของอาคารประดับตกแต่งด้วยเสากลมติดผนัง รองรับชุ่มโค้ง หน้าต่างประดับกระจกสี ตรงกลางของตัวอาคารเป็นนาฬิกา เหนือนาฬิกานี้มีชื่ออาคารว่า “มนุษยนาควิทยาทาน” พ.ศ.2466 อาคารลูกกรงหน้าจั่วขนาบข้างด้วยอาคารซึ่งมีลักษณะคล้ายป้อมโบราณ หน้าต่าง ของอาคารที่ขนาบนั้นประดับกระจกสีและมีชุ่มโค้งแหลม เสารองรับชุ่มเป็นเสากลมติดผนังเช่นกัน ประตุมีย ลายปูนปั้นเป็นลายดอกไม้อยู่ภายในชุ่ม หน้าต่างประดับกระจกสีที่ช่องแสง ชั้นที่ 1 ชุ่มหน้าต่างโค้งครึ่ง วงกลม มีเสากลมติดผนังข้างละ 4 ด้าน ช่องแสงเหนือประตูประดับกระจกสีเป็นลายดอกไม้อยู่ภายใน วงกลม (ฝ่ายอนุรักษ์โบราณสถาน กองโบราณคดี กรมศิลปากร. 2538).

1.2.8 วัดมหรณพารามวรวิหาร

ภาพที่ 13 วัดมหรณพารามวรวิหาร
(ถ่ายเมื่อ 14 กรกฎาคม 2555)

วัดมหรณพาราม เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่ที่ฝั่งตะวันออกของถนน ตะนาว แขวงเสาชิงช้า เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑ วัดมหรณพาราม ผู้สร้างคือ กรมหมื่นอุดมรัตนรังษี (พระนามเดิม พระองค์เจ้าอรณพ) เป็นพระโอรสในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ๑ รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงสร้างเมื่อ พ.ศ.2393 เป็นปีที่ 27 ในรัชกาลที่ 3 ในการสร้างครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ๑ ได้พระราชทานเงิน 1,000 ชั่ง (แปดหมื่นบาท) การก่อสร้างยังไม่แล้วเสร็จก็สิ้นรัชกาลที่ 3 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ๑ ขึ้นครองราชย์ ได้พระราชทานเงินให้อีกจำนวน 1,000 ชั่ง และได้พระราชทานนามว่า วัดมหรณพาราม และทรงมีพระราชศรัทธาสั่งพระเจดีย์ขึ้น 1 องค์ ที่หลังพระอุโบสถ ซึ่งเป็นพระเจดีย์ใหญ่ที่สุดในวัดนี้ เดิมเมื่อสร้างวัดนั้นไม่ได้สร้างพระวิหาร คงสร้างแต่พระอุโบสถ เหตุที่สร้างพระวิหารเพราะเมื่อตอนสร้างวัดอยู่นั้น รัชกาลที่ 3 นอกจากพระราชทานเงินให้ 1,000 ชั่งแล้วยังโปรดให้เจ้าหน้าที่ทางเมืองเหนือเสาะหาพระพุทธรูปใหญ่ เพื่อจะทรงนำมาเป็นพระประธาน ได้มาสำรวจ

พบที่เมืองสุโขทัย จึงโปรดให้อัญเชิญมากรุงเทพฯ ๑ เพื่อประดิษฐานเป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดมหรณพาราม และมีพระประสงค์ให้ทันกับการฉลองพระอุโบสถ และผูกพัทธสีมา พระพุทธรูปลงรักปิดทอง และประดับกระจกสีต่าง ๆ ผินพระพักตร์ ไปทางทิศตะวันตก เป็นพระพุทธรูปแบบสมัยกรุงศรีอยุธยา ประดิษฐานเป็นพระประธานในพระอุโบสถ พระพุทธรูปที่ประสงค์จะนำมาเป็นพระประธาน จึงเดินทางมาจากสุโขทัยมากรุงเทพฯ ๑ จึงได้สร้างพระวิหารขึ้น เพื่ออัญเชิญพระพุทธรูปจากสุโขทัยมาประดิษฐาน พระวิหารที่สร้างขึ้นนั้นก่อด้วยอิฐถือปูน หลังคามุงลาดสองชั้น มุงด้วยกระเบื้องไทยปั้นลม และหน้ามุขทำด้วยปูน และประดับด้วยเครื่องกระเบื้องสีงานเบญจรงค์ ตรงกลางหน้ามุขทำเป็นรูปมังกร เพดานเขียนลายไม้ตาข่าย พระวิหารมี 4 ประตู มีหน้าต่าง 10 บาน ชุ่มประตู และหน้าต่างปั้นลายดอกไม้เครือ ลงรักปิดทอง บานประตู และหน้าต่างเรียกว่า ลายคลื่นฟองน้ำ มีรูปสัตว์ต่าง ๆ ลงรักปิดทองประดับกระจก และมาถึงสมัยเจ้าอาวาสองค์ที่ 5 ได้ทำการปฏิสังขรณ์ และซ่อมแซมส่วนที่ชำรุดทรุดโทรม เปลี่ยนหลังคาจากมุงกระเบื้องไทยมาเป็นหลังคามุงด้วยกระเบื้องเคลือบล้วนทั้งพระอุโบสถและพระวิหาร พระอารามหลวงแห่งนี้มีปูชนียวัตถุที่สำคัญยิ่งคือ พระพุทธรูปองค์ใหญ่ที่ประดิษฐานอยู่ในพระวิหาร ซึ่งนำมาจากกรุงสุโขทัย เรียกว่า หลวงพ่อพระร่วง ถัดจากฐานขึ้นไปเรียกว่า บัลลังก์ ทำเป็นลายดอกบัวคว่ำหงาย และดอกไม้เครือกระจงลงรักปิดทองประดับด้วยกระจกสีต่าง ๆ อัญเชิญมาจากสุโขทัย เมื่อปี พ.ศ.2393

1.2.9 วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร

พระอุโบสถ

พระวิหาร

ภาพที่ 14 วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร
(ถ่ายเมื่อ 27 กรกฎาคม 2555)

วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ริมถนนตีทองและถนนบำรุงเมืองหน้าวัดหันออกทางถนนอนุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า

จุฬาลงกรณ์ราชธานีให้สร้างขึ้น (ประมาณ พ.ศ. 2350-2351) เดิมพระราชทานนามว่า “วัดมหาสุทธาวาส” โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระวิหารขึ้นก่อนเพื่อประดิษฐานพระศรีศากยมุนี (พระโต) ซึ่งอัญเชิญมาจากพระวิหารหลวงวัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย เป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในสมัยราชวงศ์พระร่วง ครั้นเวลาผ่านไป พระวิหารหลวงของวัดก็หักพังลงทำให้พระพุทธรูปองค์นี้ต้องตากแดดกรำฝน จนกระทั่งมาในสมัยของ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ไปพบเข้าก็ทรงมีพระดำรัสให้อัญเชิญเข้ามายังพระวิหารของวัดสุทัศน์ฯ ในพระนคร แต่เมื่ออัญเชิญเข้ามาแล้วพระวิหารในวัดนี้ยังสร้างไม่เสร็จ แต่สิ้นรัชกาลก่อนที่จะประดิษฐานเป็นสังฆาราม จึงเรียกกันว่า วัดพระโต วัดพระใหญ่ หรือวัดเสาชิงช้าบ้าง ต่อมาถึงในสมัย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ก็ทรงโปรดให้สร้างต่อไปและแสดงฝีมือพระหัตถ์ไว้เป็นอนุสรณ์โดย ทรงสร้างบานประตูกลางจำหลักด้วยฝีมือพระหัตถ์ร่วมกับกรมหมื่นจิตรภักดี ของตัวพระวิหารแห่งนี้ด้วย (ปัจจุบันบานประตูนี้ เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร) แต่ก็สิ้นรัชกาลเสียก่อนที่การก่อสร้างจะแล้วเสร็จ ในสมัย รัชกาลของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ทรงโปรดให้ทำการบูรณะสร้างพระวิหารจนสำเร็จแล้วทรงโปรดให้สร้างพระอุโบสถและศาลาการเปรียญ กับโปรดให้สร้างสัตตมหาสถานและสร้างกุฏิสำนักสงฆ์ประดิษฐานสังฆาราม พระราชทานนามว่า วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร พร้อมกับนิมนต์พระสงฆ์ไปจำวัดตั้งแต่นั้นมา รัชกาลที่ 3 ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 และ 5 โปรดให้มีการซ่อมแซมพระวิหาร พระศรีศากยมุนีและซ่อมพระอุโบสถเพิ่มเติม ภายในวัดสุทัศน์เทพวรารามเป็นที่ประดิษฐานพระบรมราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร และได้อัญเชิญ พระบรมราชสรีรางคารของพระองค์ มาบรรจุที่ผ้าทิพย์ด้านหน้าพุทธบัลลังก์พระศรีศากยมุนีเมื่อ พ.ศ. 2493 และมีพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลคล้ายวันสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทรในวันที่ 9 มิถุนายนของทุกปี

สถาปัตยกรรมที่สำคัญ ได้แก่ พระอุโบสถ มีความงามตามแบบสถาปัตยกรรมไทยโบราณ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น กล่าวคือ ตัวพระอุโบสถก่ออิฐถือปูน กว้าง 22.60 เมตร ยาว 72.25 หน้ามุข กระสันกว้าง 14.00 เมตร ยาว 10.40 เมตร สร้างอยู่บนฐานไพทีชั้นที่ 2 มีเฉลียงรอบทั้ง 4 ด้าน มีเสาพระอุโบสถมีทั้งหมด 62 ต้น เสาแต่ละต้นมีลักษณะ 4 เหลี่ยมเท่ากัน ปิดทองล่องชาดลายดอกไม้ ชุ่มประตูหน้าต่างทรงบัวเจมียอดแหลมคล้ายทรงมงกุฎ ปิดทองประดับกระจกฐานพระอุโบสถ ประกอบด้วยกระดานฐานสิงห์คั่นปิดลูกแก้ว ไม่มีลวดลายระหว่างโคนเสาเฉลียงด้านนอกมีผนังก่ออิฐ คั่นเป็นห้อง ๆ สูง 1.22 เมตร ด้านในเจาะคูหาเล็ก ๆ สำหรับใส่ตะเกียงบูชา เพื่อบูชาประทีปในงานนักขัตฤกษ์สมัยโบราณ ห้องละ 5 คูหาหลังคาอุโบสถมีลักษณะเป็นทรงไทยโบราณ 4 ชั้น 3 ลด มีมุขกระสันหน้าหลังมุงกระเบื้องเคลือบสามสี ประกอบด้วยช่อฟ้ากระจุกมุกหน้า 4 ตัว รวม 8 ตัว หางหงส์ 64 ตัว ไม่มีคันทวย หน้าบันด้านทิศตะวันออกมีภาพพระอาทิตย์เทพเจ้าให้แสงสว่าง มีผิวกายแดง หน้าบันด้านทิศตะวันตกมีภาพพระจันทร์ มีผิวกายขาว พื้นลายหน้าบันทั้งสองข้างมีลายกรอบคั่นกลางเหมือนลายพระอาทิตย์ พระจันทร์และลายใบเทศทางใต้ประดับด้วยกระจุกสีน้ำเงิน สีแดง สีขาว สีเหลือง สีเขียวสลับกัน ชุ่มเสมา ชั้นล่างเป็นฐานหน้ากระดานมีดอกบัวคว่ำ ถัดขึ้นไปเป็นท้องไม้ใส่ลูกฟักหินปูนที่สลักลายดอกกลาง ถัดขึ้นไปเป็นบัวหงายและหน้ากระดานเป็นบัวท้องปลิง ชั้นกลางชุ่มเป็นที่ประดิษฐานใบเสมาหินอ่อนสีขาวเทา ชั้นปลายเป็นลาย

ดอกไม้ทรงโค้ง ประดุจกระจิงหน้านาง ด้านบนเป็นบัวหงายกลีบซ้อน ข้างบนมียอดปล้อง ๆ เรียวเล็ก ตามลำดับจุดปล้องใน 5 ปล้อง ปล้องที่ 6 เป็นปลีบัวหงายคั่นด้วยลูกแก้วระหว่างปลีบัวหงาย ปลายยอดสุดเป็นหยาดน้ำค้าง

พระวิหารมีความงามตามแบบสถาปัตยกรรมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยถ่ายทอดมาจากพระวิหารมณฑลพิตร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา กล่าวคือ พระวิหารมีขนาดกว้าง 23.84 เมตร ขนาดยาว 26.35 เมตร สร้างบนฐานไพทีชั้นที่ 2 ซึ่งก่ออิฐถือปูนมั่นคง ฐานไพทีประกอบด้วยกระดานฐานสิงห์บัวลูกแก้ว สูง 62 เซนติเมตร มีพนักสูง 85 เซนติเมตร ก่ออิฐกระเบื้องปรุตาโปร่งเคลือบสีเขียวพื้นฐานไพทีปูกระเบื้องดินเผาสีแดง 8 เหลี่ยม หลังคาพระวิหารเป็นทรงไทยโบราณ 2 ชั้นลด 1 มีเฉลียงซ้ายขวามุงกระเบื้องเคลือบสี ประดับด้วยช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ด้านหน้าและด้านหลังพระวิหารมีประตูเข้าสู่พระวิหารด้านละ 3 ประตู เป็นประตูสลักไม้ สร้างในรัชกาลที่ 2 กล่าวกันว่าบานประตูพระวิหารของวัดสุทัศน์เป็นฝีมือพระหัตถ์รัชกาลที่ 2 นับเป็นสถาปัตยกรรมชิ้นเอกชิ้นหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ 2 (ฝ่ายอนุรักษ์โบราณสถาน กองโบราณคดี กรมศิลปากร. 2538).

1.2.10 วัดเทพธิดารามวรวิหาร

ภาพที่ 15 วัดเทพธิดารามวรวิหาร
(ถ่ายเมื่อ 27 กรกฎาคม 2555)

วัดเทพธิดาราม สร้างเมื่อ พ.ศ. 2379 โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระราชทานแด่พระองค์เจ้าหญิงวิลาส ซึ่งภายหลังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าสถาปนาขึ้นทรงกรมเป็นกรมหมื่นอัสสุรสุตาเทพ พระองค์ทรงเป็นพระราชธิดาที่พระบรมชนกนาถทรงโปรดปรานยิ่งนัก เพราะทรงเป็นพระราชธิดารับราชการใกล้ชิดของพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริให้สร้างถาวรวัตถุไว้เฉลิมพระเกียรติยศจึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้

กรมหมื่นภูมินทรภักดี (พระองค์เจ้าชายอลาวลัย) เป็นแม่กองอำนวยการสร้างวัดนี้ที่ตำบลสวนหลวงพระยาไกร ในการสร้างวัดนี้ พระเจ้าลูกเธอกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพได้ทรงบริจาคทุนส่วนพระองค์ร่วมด้วย ด้วยเหตุนี้จึงพระราชทานนามว่า "วัดเทพธิดาราม"

สุนทรภู่เคยอุปสมบทและจำพรรษาที่วัดเทพธิดารามนี้ในปี พ.ศ. 2382-2385 ในระหว่างนั้นได้ประพันธ์บทกลอนไว้หลายเรื่อง แต่เรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกับวัดเทพธิดารามมากที่สุดคือเรื่อง "รำพันพิลาป" ซึ่งพรรณนาถึงความสวยงามวิจิตรพิสดารทิวทัศน์ ตลอดจนเครื่องประดับประดาพระอารามและปูชนียวัตถุหลายประการ ปัจจุบันทางวัดได้ตั้งชื่อกุฏิที่ท่านเคยอาศัยอยู่ว่า "กุฏิคณะสุนทรภู่" และหล่อรูปเครื่องตัวของสุนทรภู่ไว้ที่กุฏิเพื่อเป็นอนุสรณ์

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญ ได้แก่ พระอุโบสถสูง 16 เมตร ก่ออิฐถือปูนหลังคาซ้อน 2 ชั้น มุงกระเบื้องสีแบบไทย หน้าบันเป็นปูนปั้นประดับกระเบื้องเป็นรูปพญานกและลวดลายทิวทัศน์แบบจีนในตอนล่าง พญานกนี้ถือเป็นเครื่องหมายพระราชินี คู่กับมังกรซึ่งเป็นเครื่องหมายของพระราชบิดา พญานกจะมาปรากฏให้เห็นเมื่อพระมหากษัตริย์ทรงพระราชธรรมเป็นเครื่องหมายว่า สวรรค์ทรงโปรดปราน ชุ่มประตุน้ำต่างเป็นปูนปั้นปิดทองลายดอกพุดตานอยู่ในกระเช้า บานประตูและหน้าต่างเป็นลายรดน้ำ เทพและนางอัปสรอยู่ภายในวิมานและกนกกลายเปลวเพลิง เสาเหลี่ยมกลมไม่มีลวดลายที่ปลายเสา ฐานพระอุโบสถเป็นฐานสิงห์มีระเบียงรอบพระอุโบสถ พนักกระเบียงมีกระเบื้องปูลายดอกประจายามซ้อนกัน 3 ชั้น เสาบันไดมีสิงโตประดับอยู่บนปลายชั้มมีเสมาแบบจีน ภายในมีภาพเขียนสีด้วยสีฝุ่นดังนี้ คือ เพดานมีดาวเพดาน คอสองเป็นลายพวงมาลัย เสาเหลี่ยมกลมขนาดใหญ่ ภายในพระอุโบสถมีลายดอกพุดตาน ส่วนล่างของเสาปูนประดับด้วยแผ่นหินอ่อน ฝาผนังลายพุ่มข้าวบิณฑ์ดอกพุดตาน บานหน้าต่างในและบานประตูด้านในเป็นลายโคมจีนและส่วนลึกลงของประตูหน้าต่างเป็นลายแจกันดอกไม้ ฝาผนังและเสามีภาพใส่กรอบเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับเกร็ดพงศาวดารจีน ชุ่มประตูกำแพงพระอุโบสถประดับด้วยลายประแจจีนและลายพวงมาลัยภายในมีลายลักษณะ

พระวิหารก่ออิฐถือปูนหลังคาซ้อน 2 ชั้น มี 3 ตับ ตับล่างเป็นปีกนกกรอบหลังคา ไม่ประดับด้วยเครื่องตกแต่ง หน้าบันทั้งด้านหน้าและด้านหลังมีลวดลายเหมือนกันกับพระอุโบสถ ชุ่มประตูและหน้าต่างเป็นปูนปั้นปิดทองลายดอกพุดตาน บานประตูหน้าต่างด้านนอกมีลวดลายประดับ แบ่งเป็น 2 ส่วน โดยส่วนบนของบานประตูเป็นลายรดน้ำทวารบาล ส่วนของบานหน้าต่างเป็นลายรดน้ำดอกพุดตาน แต่ส่วนล่างของบานประตูและหน้าต่างเป็นภาพพุทธประวัติ บานประตูหน้าต่างด้านในเป็นลายเขียนสีลวดลาย แบ่งออกเป็น 3 ส่วน ส่วนบนเป็นลายกระถางบัวตั้งอยู่บนโต๊ะ ส่วนกลางเป็นลายแจกันดอกไม้ และส่วนล่างเป็นลายกระถางดอกไม้ ส่วนลึกลงของประตู หน้าต่างเป็นลายดอกบัว ปลา และน้ำ เพดานมีลายดาว เพดานบริเวณคอสองเป็นพวงมาลัย มีภาพเขียนของ ศ. ธรรมภักดี แขนงใส่กรอบไว้เหนือบานประตู และหน้าต่างเป็นเรื่องพระเวสสันดรทั้ง 13 กัณฑ์ ฐานพระวิหารเป็นฐานสิงห์เสาเหลี่ยมกลม ไม่มีลวดลายที่ปลายเสา พนักกระเบียงประดับด้วยกระเบื้องปูสีเขียว 2 ชั้น เป็นลายประจายามและลายดอกไม้ ด้านหน้าพระวิหารมีเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง 1 องค์ กำแพงรอบพระวิหารประดับด้วยกระเบื้องปูสีน้ำตาล 2 ชั้น ลายประจายาม

ศาลาการเปรียญก่ออิฐถือปูนทรงโรงแบบมีหน้ามุขหลัง ฐานเป็นฐานสิงห์ พนักกระเปียง ประดับด้วยกระเบื้องปูลายดอกประจายาม หลังคาหลังคาซ้อน 2 ชั้นมี 3 ตับ ตับล่างเป็นปีกนกมุงด้วย กระเบื้องเกล็ด ไม่มีช่อฟ้า ในระกา ทางหงส์ หน้าบันด้านหน้าและด้านหลังมีลวดลายเหมือนกัน คือ หน้า บันมีกรอบลือ 2 ชั้น ชั้นนอกเป็นลายเกลียวใบเทศ ชั้นในเป็นลายใบเทศ ส่วนบนของหน้าบันมีกรอบล้อม เป็นลายพวงอุษะอีกชั้นหนึ่ง ภายในเป็นลายพญานก คอสองส่วนบนเป็นลายดอกพุดตานและลายเฟื่องอุษะ ส่วนล่างเป็นลายดอกไม้และนก ลายเหล่านี้ประดับด้วยกระเบื้องเคลือบสี ชุ่มประตุน้ำต่างเป็นลายปูนปั้น ดอกไม้บาน บานหน้าต่างเป็นลายรดน้ำ ส่วนบนเป็นลายดอกพุดตาน ส่วนล่างเป็นรูปพุทธชาดก เสาเป็น เสาเหลี่ยมกลมไม่มีลายที่ปลายเสาฐาน หน้าประตูทางเข้าศาลาการเปรียญมีสิงโตหินประดับกำแพงศาลา การเปรียญประดับด้วยกระเบื้องปูลายประจายาม มีลายประจายามที่ชุ่มประตุน้ำ ด้านหน้าศาลาการเปรียญมีเจดีย์ทรงกลม ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมจตุรัสกว้าง-ยาว ประมาณ 2.70 เมตร สูงประมาณ 10 เมตร

พระปรารักษ์มีทั้งหมด 4 องค์ ตั้งประจำทิศทั้ง 4 ของมุมพระอุโบสถ คือ ทิศ ตะวันออกเฉียงเหนือ ทิศตะวันออกเฉียงใต้ พระปรารักษ์ทั้ง 4 นี้ แต่ละองค์ตั้งอยู่บนลานทักษิณสูง ที่ฐาน ปรารักษ์แต่ละองค์มีท้าวจุลโลกบาล คือ ท้าวธตรฐ วิรุฬหก วิรูปักษ์ และกุเวร ประจำรักษาในทิศทั้ง 4

วัดเทพธิดารามมีเครื่องประดับพระอาราม ได้แก่ ตุ๊กตาศิลานที่มีทั้งที่เป็นรูปสัตว์และ คน ตุ๊กตารูปคนตั้งอยู่ในบริเวณรอบพระอุโบสถ มีลักษณะที่น่าสนใจคือบางตัวมีลักษณะท่าทางและการ แต่งกายแบบจีน บางตัวแต่งตัวแบบไทย เช่น ตุ๊กตาสตรีชาววังนั่งพับเพียบเท้าแขน และตุ๊กตาสตรีอุ้มลูก เป็นต้น (วงศ์ฉัตร ฉัตรกุล ณ อยุธยา. 2538).

1.2.11 วัดราชนัสดารามวรวิหาร

ภาพที่ 16 วัดราชนัสดารามวรวิหาร
(ถ่ายเมื่อ 27 กรกฎาคม 2555)

วัดราชนัสดารามวรวิหารเป็นพระอารามชั้นตรีชนิดวรวิหาร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติแก่พระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้าหญิงโสมนัสวัฒนาวดี (ต่อมาได้ดำรงตำแหน่งเป็นพระอัครมเหสีองค์แรกของรัชกาลที่ 4 มีพระนามว่า สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดีบรมราชเทวี) จึงทรงพระราชทานนามว่าวัดราชนัสดาราม เมื่อ ปี พ.ศ.2386

วัดนี้จัดว่าสวยงามโดยช่างผู้ชำนาญในสมัยรัชกาลที่ 3 โดยทรงโปรดให้เจ้าพระยามรราช (บุญนาค) เป็นผู้ออกแบบแผนผังการสร้างวัด กำกับการสร้างพระอุโบสถ พระวิหาร และศาลาการเปรียญ เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ออกแบบและควบคุมการก่อสร้างโลหะปราสาท พระยามหาโยธาเป็นผู้สร้างกุฏิสงฆ์ พร้อมทั้งกำแพงและเขื่อนรอบ ๆ วัด โลหะปราสาทนี้หลังจากสร้างในสมัยรัชกาลที่ 3 แล้ว ยังไม่แล้วเสร็จ คงมีแต่โครงเหล็กและศิลาแลงเพียงเท่านั้น แต่จากห้องกลางมีบันไดเวียนไปจนถึงชั้นบน เข้าใจว่ามีการปฏิสังขรณ์ขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 โดยประสงค์จะทำให้ขึ้นไปจนถึงชั้นบนของปราสาท ส่วนชั้นล่างคงปล่อยไว้ให้ค้างตามเดิม รัชกาลที่ 5 โปรดให้สร้างต่อจนเสร็จ แต่ก็เกือบจะทำลายแบบแผนที่แท้จริงของโลหะปราสาทสมัยรัชกาลที่ 3 ไปหมด ต่อมาได้มีการซ่อมแซมวัดราชนัสดารามอีกครั้งหนึ่งในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรีโดยได้พยายามรักษาแบบแผนเดิมของโลหะปราสาทสมัยรัชกาลที่ 3 ให้มากที่สุด

สภาพปัจจุบัน หลังจากได้รื้อโรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมไทยลงแล้ว ความงดงามของวัดราชนัสดาก็ปรากฏให้เห็นเด่นชัดขึ้น เมื่อมองจากภายนอกจะเห็นทัศนียภาพที่งดงามแต่ไกล ภายในวัดปูชนียสถานต่าง ๆ ได้รับการซ่อมบูรณะไปเมื่อปี 2531-2532 พระอุโบสถบูรณะเสร็จเรียบร้อยในปี 2531 เป็นการบูรณะครั้งใหญ่ทั้งหลัง คือ เปลี่ยนกระเบื้องมุงหลังคาใหม่ ซ่อมเปลี่ยนโครงสร้างหลังคาใหม่ ผังถือนูนใหม่ ซ่อมซ่อมประตูลงรักปิดทองใหม่ซ่อมพื้นผ้าเพดานและอื่น ๆ อีก

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญ ได้แก่ พระอุโบสถก่ออิฐถือปูน หลังคาทรงไทยจั่วซ้อน 3 ชั้น มุงด้วยกระเบื้องเคลือบสีน้ำเงินและสีเหลือง ประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ที่ชั้นลด หน้าบันด้านหน้าและด้านหลังมีลวดลายเหมือนกัน คือหน้าบันสลักไม้ลายใบเทศ มีการออกลายให้มีความสัมพันธ์กันภายในกรอบสามเหลี่ยมหน้าบัน โดยใช้ดอกลายเป็นตัวเชื่อม ส่วนล่างหน้าบันสลักเป็นลายกระจังปฏิญาณ ลายประจำยามก้ามปู และลายกระจังรวน การทำหน้าบันสลักไม้ในสมัยรัชกาลที่ 3 มักสลักเป็นภาพนูนต่ำ ลงรักปิดทองกระจกลี ประดับกระจกลี ปิดทองบานประตุ หน้าต่าง ด้านนอกเป็นลายรดน้ำพุ่มข้าวบิณฑ์ กลางดอกลายเทพพนม บานประตุหน้าต่างด้านในและส่วนลึกของช่องประตูเป็นภาพเขียนสีลายทวารบาล ส่วนลึกของบานหน้าต่างเป็นภาพรามเกียรติ์และอดีตชาติของพระพุทธเจ้า บานหน้าต่างด้านในเป็นรูปเทพต่าง ๆ ฐานพระอุโบสถยกพื้น 2 ชั้น ฐานชั้นแรกตั้งเสากระเป๋ารองรับเชิงชายหน้าจั่วและหลังคาเสาเป็นเสาเหลี่ยมกลมไม่มีลวดลายที่ปลายเสา มีระเบียงรอบพระอุโบสถ ปลายเสาบันไดประดับด้วยสิงโตหิน ภายในพระอุโบสถมีดาวเพดานเขียนสี ฝาผนังตรงข้ามพระประธานมีรูปเหมือนของเจ้าอาวาสองค์ที่ 5 ส่วนบนของภาพนี้เป็นภาพแสดงนรกภูมิ ส่วนฝาผนังอีก 3 ด้าน เป็นภาพแดนสวรรค์และภาพเทพชุมนุม ภาพเหล่านี้เขียนด้วยสีฝุ่นทำให้ชำรุดลบเลือนได้ง่าย

พระวิหาร เป็นอาคารทรงโรง สูงใหญ่ขนาดไล่เลี่ยกับพระอุโบสถก่ออิฐถือปูน หลังคาซ้อน 2 ชั้น มี 3 ตับ ตับล่างเป็นปีกนกรอบ หลังคามุงด้วยกระเบื้องเกล็ด หน้าบันด้านหน้าและด้านหลังมี

ลวดลายเหมือนกันคือ ลายดอกพุดตาน ประดับด้วยกระจกลีปัดทอง เช่นเดียวกับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ชุ่มประตุน้าต่างเป็นลายปูนปั้นดอกพุดตานปิดทองที่ดอกลาย บานประตุน้าต่างมีภาพเขียนสี ฐาน 2 ชั้น ภายในมีภาพเขียนที่เพดานและผนัง เพดานมีลายดาวและผีเสื้อ ฝาผนังมีลายเขียนสีดอกไม้วาง เช่น ดอกพุดตาน ดอกลั่นทม เป็นต้น ฝาผนังด้านหลังพระพุทธรูปเป็นภาพปูนปั้นลายช้างสามเศียรแบกวิมาน ภายในวิมานมีพระพุทธรูป 3 องค์ ปางประทานพร 1 องค์ และปางสมาธิ 2 องค์ ปิดทองที่ลวดลาย ลายวิมานนี้เป็นเครื่องหมายประจำรัชกาลที่ 3 ซึ่งเป็นวัดที่พระองค์ทรงสร้างขึ้น ลวดลายเขียนสีของฝาผนังด้านนี้เป็นลายเครือเถาดอกพุดตาน บริเวณคอสองเป็นลายพวงมาลัย เสาค้ำเหลี่ยมมุมไม่มีลวดลายที่ลายเสา มีระเบียงรอบพระวิหาร กำแพงรอบพระวิหารประดับด้วยกระเบื้องปูละ เช่น ลายประจำยาม ลายภายในวงกลม เป็นต้น ฐานพระวิหารเป็นฐานสิงห์

ศาลาการเปรียญ อยู่ทางทิศเหนือของพระอุโบสถด้านถนนราชดำเนิน ลักษณะอาคารสูงใหญ่เช่นเดียวกับพระวิหาร ก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้องลาด 3 ชั้น มีช่อฟ้า ใบระกา หน้าบันลงรักปิดทอง ประดับกระจกลี ชุ่มประตุน้าต่างเขียนลายปูนปั้นปิดทอง ฐาน 2 ชั้น ภายในมีภาพเขียนสีที่เพดานและผนัง ผนังเป็นลายดอกไม้วาง ได้นำพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวลักษณะเดียวกับพระบรมรูปหล่อในปราสาทพระเทพบิดรในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งปั้นหล่อสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ขนาดเท่าพระองค์จริงลงรักปิดทองประทับยืนอยู่ด้านหน้า ตอนในประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย สมัยอุทองตอนต้นจัดเป็นพระพุทธรูปที่มีคุณค่าอย่างยิ่ง

กำแพงแก้วและศาลาราย กำแพงวัดราชนัดารามวรวิหารเป็นกำแพงชั้นนอกและกำแพงแก้วชั้นใน กำแพงด้านนอกมีลักษณะอย่างกำแพงเมือง ด้านหน้าวัดจะสร้างศาลาขนาดใหญ่ มีบันไดทางด้านขึ้นสู่ศาลาซ้ายและขวา ด้านในวัดขนาดประตูเข้าวัดข้างละ 1 หลัง ก่ออิฐถือปูนเป็นทรงไทย ลักษณะของสถาปัตยกรรมแสดงให้เห็นเป็นปราการที่มั่นคงแข็งแรง ตั้งประจันหน้ากำแพงเมืองและป้อมมหากาฬที่อยู่ถัดออกไป เสาศาลาบนกำแพงแต่ละต้นมีขนาดใหญ่เป็นแท่งสี่เหลี่ยมรองรับหลังคา รับกับสถาปัตยกรรมภายในวัดที่มีขนาดใหญ่โอฬารทั้งสิ้น

โลหะปราสาท รัชกาลที่ 3 ทรงสร้างเมื่อ พ.ศ. 2389 ได้รับการยกย่องว่าเป็นโลหะปราสาทแห่งที่ 3 ของโลก แห่งแรกอยู่ในประเทศอินเดีย แห่งที่ 2 อยู่ในประเทศศรีลังกา ทั้งสองแห่งได้ถูกทำลายไปแล้ว ปัจจุบันเหลืออยู่ ณ วัดราชนัดารามวรวิหารเพียงแห่งเดียวเท่านั้น โลหะปราสาทนี้จำลองมาจากประเทศลังกา มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสตามโลหะปราสาทที่เมืองลังกา ส่วนลักษณะสถาปัตยกรรมสร้างตามแบบศิลปกรรมไทย เป็นอาคาร 7 ชั้น ลดล้นกันขึ้นไป อาคารชั้นล่าง ชั้นที่ 3 และชั้นที่ 5 เป็นคูหาและระเบียงรอบ ส่วนชั้นที่ 2 ชั้นที่ 4 และชั้นที่ 6 ทำเป็นคูหาจตุรมุขมียอดเป็นบุษบกชั้นละ 12 ยอด และชั้นที่ 7 เป็นยอดปราสาทจตุรมุขสำหรับประดิษฐานพระบรมธาตุ รวมเป็น 37 ยอด การขึ้นสู่ปราสาทแต่ละชั้น จะมีบันไดวนตั้งอยู่ตรงกลางโลหะปราสาท โดยใช้ชุกขนาดใหญ่ยึดเป็นแม่บันไดตั้งแต่พื้นล่างตลอดจนถึงชั้นบน นับแต่ชั้นบันไดจนรอบต้นชุกได้ 67 ชั้น (ปิยมาศ สุขพลัปลา. 2546).

1.2.12 วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร

ภาพที่ 17 วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร
(ถ่ายเมื่อ 27 กรกฎาคม 2555)

วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามเป็นพระอารามหลวงชั้นเอกชนิดราชวรวิหาร สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นวัดที่มหาสีมาขนาดใหญ่ทำเป็นเสาศิลาจำหลักรูปสี่มาธรรมจักรอยู่บนเสา ตั้งที่กำแพงวัดทั้ง 8 ทิศ จึงได้นามว่าวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม แปลว่าวัดซึ่งพระเจ้าแผ่นดินทรงสร้างและเป็นวัดซึ่งมีมหาสีมาตั้งอยู่ การตั้งมหาสีมาในวัดเช่นนี้ก็เพื่อเฉลี่ยลาภผลแก่สงฆ์ผู้อยู่ในสีมาเดียวกันโดยทั่วถึง และการกระทำสังฆกรรมในวัดอาจทำได้ในมหาสีมา เช่น การบวชพระ แม้จะไม่กระทำในพระอุโบสถอย่างวัดอื่น ๆ แต่กระทำในขอบเขตแห่งสีมาก็เป็นองค์พระได้ตามพระวินัยเมื่อได้รับการอนุมัติจากสงฆ์โดยพร้อมเพรียงกัน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม เป็นวัดประจำพระองค์ตามโบราณราชประเพณีนิยม โดยทรงโปรดให้พระวรวงศ์เชื้อพระองค์เจ้าประดิษฐวรการเป็นแม่กองอำนวยการสร้าง เริ่มก่อสร้างในปี พ.ศ. 2412 พื้นที่รวมทั้งหมด 10 ไร่ 88 ตารางวา ลักษณะพิเศษของวัดคือไม่มีหอไตร เป็นวัดที่มีการจัดวางแผนผังอย่างงดงามและประดับประดาอย่างวิจิตรบรรจง

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญ ได้แก่ พระอุโบสถ รูปทรงภายนอกเป็นสถาปัตยกรรมแบบไทย หลังคาด้านหน้ามีมุขเด็จมุงด้วยกระเบื้องเคลือบสี ติดช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ หน้าบันมุขเป็นรูปช้าง 7 เศียร เทิดพานทองรองรับใส่มงกุฎขนบสองข้างด้วยฉัตรมีราชสีห์และคชสีห์ประคอง หน้าบันมุขเด็จเป็นรูปนารายณ์ทรงครุฑ ประตุน้ำต่างมีซุ้มยอดมณฑปครึ่งซีกติดลวดลายปูนปั้นปิดทอง บานประตู 10 บาน บานหน้าต่าง 28 บาน ด้านในเป็นลายรดน้ำพุ่มข้าวบิณฑ์ ด้านนอกเป็นตราราชอิสริยาภรณ์ชั้นที่หนึ่งรวม 5 ดวง เฉพาะที่บานประตูเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทั้ง 5 นี้ มีสายสะพายล้อมวงกลมและสร้อยทับอยู่บนสายสะพายกับมีโบว์ห้อยดวงตราอีกชั้นหนึ่ง ลายประดับมุขที่บานประตูและหน้าต่างนี้ยกย่องว่าเป็นศิลปะชั้นสำคัญที่สุดชิ้นหนึ่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ด้านข้างของซุ้มแต่ละด้านเป็นรูปเทวดาถือพระขรรค์ยืนอยู่กลางลายกนก ภายในพระอุโบสถเป็นแบบยุโรปผสมแบบไทย เพดานเป็นลายเครือเถาสีทอง ผนังระหว่าง

ช่องหน้าต่างเป็นรูปอุณาโลม และมีอักษร จ. สลักเหนือซุ้มกลางประตู ภายในเป็นรูปตราแผ่นดินประจำพระองค์ของรัชกาลที่ 5 โคนจำลองแบบจากตราประจำพระองค์ การตกแต่งภายในพระอุโบสถและผนังชั้นบนระหว่างเสาคูหาเป็นภาพพุทธประวัติ ส่วนการให้สีภายในพระอุโบสถงดงามและปิดทองบางแห่ง

พระวิหาร มีรูปทรงแบบเดียวกับพระอุโบสถทั้งภายในและภายนอก แตกต่างกันตรงที่บานประตูและหน้าต่างสลักด้วยไม้เป็นลายเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในขณะที่พระอุโบสถเป็นลายประดับมุข นอกจากนี้ลวดลายภายในพระวิหารจะมีเฉพาะที่เพดานบัวกันผนังชั้นล่างและชั้นบน และกรอบหน้าต่างเท่านั้น นอกนั้นผนังเป็นสีทองไม่มีลวดลาย ภายในพระวิหาร ผนังด้านบนทาสีชมพูเขียนลายดอกไม้ร่วงตอนล่างทำเป็นอุณาโลมสลักกับอักษร จ บานหน้าต่างด้านในเป็นลายรน้ำพุ่มข้าวบิณฑ์ พระประธานเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย นามว่าพระประทีปโรทัย

พระเจดีย์ เป็นพระเจดีย์ทรงไทยย่อเหลี่ยมฐานคูหาประดับกระเบื้องเคลือบลายเบญจรงค์ทั้งองค์ ประดิษฐานอยู่กึ่งกลางเป็นประธานของสิ่งก่อสร้างทั้งหมดบนพื้นที่ ยอดปลีพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ 6,018 องค์ ลูกแก้วยอดปลีพระเจดีย์ทำด้วยกระเบื้องดินเผาเคลือบทอง เหนือฐานพระเจดีย์มีซุ้มโดยรอบ รวม 14 ซุ้ม นับตั้งแต่ซุ้มพระรูปหล่อของพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหลวงชินวราลงกรณสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ และพระพุทธรูปเหนือซุ้ม มีชานและกำแพงแก้วสำหรับเดินรอบเจดีย์ ตรงกลางองค์พระเจดีย์มีซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปศิลาปางนาคปรกสมัยลพบุรี 2 องค์ นอกจากนี้ผนังด้านในองค์พระเจดีย์มีช่องประดิษฐานพระพุทธรูปขนาดย่อม 6 องค์

พระระเบียงหรือพระวิหารคด ผนังประดับกระเบื้องลายเบญจรงค์เชื่อมพระอุโบสถกับพระวิหารมุขและพระวิหารล้อมองค์พระเจดีย์ใหญ่ ด้านนอกมีทางเดินปูด้วยหินอ่อนและมีเสากลมรับกับเชิงชาย ส่วนด้านในเป็นพื้นสองชั้นมีเสาก่ออิฐถือปูนย่อเหลี่ยมรับเครื่องบนและเชิงชาย

วิหารทิศหรือวิหารมุข อยู่ทางทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ตรงกับพระเจดีย์ใหญ่เป็นทางเข้าสู่บริเวณภายในพระระเบียงรอบเจดีย์ หน้าบันมุขชั้นบนเป็นรูปนารายณ์ทรงครุฑ หน้าบันมุขชั้นล่างเป็นรูปช้างสามเศียรเทิดบุษบกและซุ้มประตูทางเข้าเป็นทรงมณฑปครึ่งซีก บานประตูเป็นภาพเขียนสีรูปเชี้ยวทาง

ศาลาราย เป็นศาลารายหลังเล็ก ๆ ขนาด 2 ห้อง รอบโถงมีทั้งหมดจำนวน 8 หลัง อยู่ทางด้านหน้าพระอุโบสถ 2 หลัง หน้าพระวิหาร 2 หลัง และหน้าพระวิหารทิศทั้งด้านตะวันตกและตะวันออก ด้านละ 2 หลัง หน้าบันของศาลารายเป็นรูปเทพพนมล้อมรอบด้วยลายกนก

หอรบและหอกลอง หอรบมีลักษณะ 2 ชั้น ชั้นล่างก่ออิฐถือปูนชั้นบนทำเป็นซุ้มมณฑปโปร่งทั้ง 4 ด้าน ตรงมุมย่อเหลี่ยมไม้สิบสอง ยอดเป็นรูปพระเกี้ยวประดับด้วยกระเบื้องลายเบญจรงค์ ส่วนหอกลอง มีลักษณะเช่นเดียวกับหอรบ แต่มีกระจงสี 3 ด้าน

เกยและพลับพลาเปลื้องเครื่อง อยู่มุมกำแพงวัดด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ตัวพลับพลาก่ออิฐถือปูนหลังคาลาด 2 ชั้น มุงด้วยกระเบื้องเคลือบสี มีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ หน้าบันเป็นตราราชวัลลภ ประกอบด้วยโล่ ช้างสามเศียรเทิดพานแว่นฟ้าประดิษฐานพระเกี้ยวและมีราชสีห์คชสีห์ถือนัฏราช 7 ชั้น อยู่ทางซ้ายและขวา บานหน้าต่างและบานประตูพลับพลาประดับด้วยกระจงสี ด้านหน้าพลับพลาเป็น

เกยก่ออิฐถือปูน เกยและพลับพลานี้สร้างไว้สำหรับพระเจ้าแผ่นดินเสด็จพระราชดำเนินมาพระราชทานผ้ากฐินโดยทางสถลมารค (ทางบก) ตามโบราณราชประเพณี จะทรงฉลองพระองค์ด้วยชุดดิยราชภูษิตาภรณ์ประทับพระราชยานมีพนักงานเจ้าหน้าที่หามมาเทียบที่เกยเสด็จขึ้นพลับพลาทรงเปลื้องเครื่องชุดดิยราชภูษิตาภรณ์เปลี่ยนฉลองพระองค์ใหม่ แล้วจึงเสด็จไปพระอุโบสถ (ฝ่ายอนุรักษ์โบราณสถาน กองโบราณคดี กรมศิลปากร. 2538).

1.2.13 วัดราชบูรณะราชวรวิหาร

ภาพที่ 18 วัดราชบูรณะราชวรวิหาร
(ถ่ายเมื่อ 27 กรกฎาคม 2555)

ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์ วัดราชบูรณะราชวรวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร มีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งตามชาวบ้านนิยมเรียกว่า “วัดเลียบ” เป็นวัดโบราณนิกายมหานิกายมีฐานะเป็นวัดราษฎร์ ได้เริ่มสร้างสมัยอยุธยาตอนปลาย มีประวัติการสร้างว่า ในครั้งสมัยอยุธยาตอนปลายนั้นมีพ่อค้าจีนคนหนึ่ง ชื่อว่า “เลียบ” ได้มาจอดเรือสำเภาพักอาศัยขายของอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา เมื่อขายสินค้าร่ำรวยขึ้น จีนเลียบเป็นผู้ที่มีความเลื่อมใสในพุทธศาสนา จึงได้สร้างศาลาไว้เป็นที่ทำบุญและให้ทานเป็นทำนองเดียวกับศาลาพักร้อน ต่อมาได้มีชาวบ้านมาร่วมทำบุญถวายทานมากขึ้น จึงได้สร้างพระเจดีย์พระวิหารขึ้นเหนือบริเวณฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาตรงใกล้กับที่ดินเคยอาศัยขายของอยู่นั้น ชาวบ้านที่อาศัยศาลาทำบุญถวายทานบ้างเป็นที่พักร้อนบ้าง เพราะอยู่ใกล้กับฝั่งแม่น้ำ อากาศร่มเย็นจึงได้ขนานนามว่า “วัดจีนเลียบ” ตามชื่อของผู้สร้างอย่างทำเนียมของคนไทยสมัยโบราณเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ผู้สร้าง ต่อมาชาวบ้านคงจะเรียกให้สั้นเข้าเลยกลายคำว่า “จีน” จึงหายไปเหลือ แต่คำว่า “วัดเลียบ” และ

ต่อมาเป็น “วัดเลียบ” เป็นที่นิยมเรียกกันจนคุ้นปากชาวบ้านจนมาถึงปัจจุบันสมัยรัตนโกสินทร์เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงปราบดาภิเษกแล้ว สมเด็จพระเจ้าหลานเธอฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ ทรงเห็นวัดเลียบอยู่ในสภาพที่กำลังทรุดโทรมมาก ทรงพระราชศรัทธาบูรณะปฏิสังขรณ์ทั้งพระอาราม ทรงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตสถาปนาวัดเลียบเป็นพระอารามหลวง ในการปฏิสังขรณ์วัดเลียบสมัยนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงช่วยเหลือในการนั้นด้วยและพระราชทานนามวัดใหม่ว่า “วัดราชบูรณะราชวรวิหาร” ตามนามวัดราชบูรณะ ซึ่งเป็นวัดคู่เมืองราชธานีตลอดมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย และได้รับพระบรมราชูปถัมภ์ในการบูรณะปฏิสังขรณ์เมื่อประมาณ พ.ศ.2336 ขณะนั้นวัดราชบูรณะ มีพื้นที่ ประมาณ 35 ไร่ คือรวมพื้นที่ของโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยและโรงเรียนเพาะช่างในปัจจุบันทั้งหมด บริเวณนี้เป็นที่ตั้งของกุฏิเสนาสนะ ส่วนพระอุโบสถและพระวิหาร ซึ่งเป็นเขตพุทธาวาสอยู่ทางทิศเหนือ วัดราชบูรณะได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อ พ.ศ. 2339 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดให้ถอนสีมาเก่าแล้วสร้างพระอุโบสถ และพระวิหารขึ้นใหม่ มีพระระเบียงล้อมรอบพระอุโบสถ ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ทรงสร้างพระปรางค์ใหญ่ขึ้นองค์หนึ่ง ประดับกระเบื้องเคลือบทั้งองค์ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 วัดราชบูรณะได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ทั่วพระอารามพอถึงปี พ.ศ.2444 ทางราชการได้สร้างถนนตรีเพชรตัดผ่านกลางวัด รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้ทำกำแพงวัด เพื่อกันเป็นเขตตั้งแต่ปากคลองคูวัด ทิศใต้ตอนหน้าวัดริมถนนจักรเพชร และทิศตะวันตกริมถนนตรีเพชรจรดคลองคูเหนือด้านหลังวัด โปรดเกล้าฯให้รื้อกุฏิทางด้านตะวันตกของถนนตรีเพชร (โรงเรียนสวนกุหลาบ) มาปลูกสร้างในเขตวัดทางด้านตะวันออกของถนนตรีเพชร พ.ศ. 2484 วัดราชบูรณะราชวรวิหาร ถูกภัยทางอากาศได้รับความเสียหายมาก สิ่งต่าง ๆ อันเป็นถาวรวัตถุซึ่งได้สร้างมาแต่รัชกาลที่ 1 และได้มีการปฏิสังขรณ์สืบต่อกันมาจนถึงรัชกาลที่ 8 เช่น พระอุโบสถ พระวิหาร ศาลาการเปรียญ กุฏิสงฆ์และสิ่งอื่นที่มีอยู่ภายในวัดได้พังทลายจนหมดสิ้น ในที่สุดคณะสังฆมนตรีและคณะรัฐมนตรีขณะนั้นมีมติสมควรยุบเลิกวัดเสียจึงนำความกราบบังคมทูล และได้ประกาศยุบวัดราชบูรณะตามประกาศกระทรวง ศึกษาธิการลงวันที่ 30 กรกฎาคม พ.ศ.2484 หลังสงครามสงบ หลวงพ่อพระคุณาจารย์วัตร ขณะนั้นเป็นพระครูปลัดธรรมจริยวัฒน์ มีตำแหน่งเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดราชบูรณะในขณะนั้น ได้ร่วมมือกับพ่อค้าประชาชนผู้เคยอุปการะวัดนี้ ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดให้คงสภาพดีขึ้น พระครูปลัดธรรมจริยวัฒน์ในฐานะประธานการปฏิสังขรณ์ได้มอบภาระนี้ให้นายควง อภัยวงศ์ ซึ่งสมัยนั้นดำรงตำแหน่งเป็นผู้แทนราษฎร จังหวัดพระนครอยู่เป็นผู้นำความขึ้นกราบทูล ให้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ บูรณะปฏิสังขรณ์วัดราชบูรณะขึ้นดังเดิมเพื่อเป็นวัดคู่บ้านคู่เมืองรักษาประวัติศาสตร์ของชาติไทยไว้ ซึ่งก็ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต และกระทรวงศึกษาธิการได้มีประกาศลงวันที่ 9 มกราคม พ.ศ.2491 ยกเลิกประกาศ พ.ศ.2488 เสียต่อมาได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการคณะหนึ่งขึ้นดำเนินการบูรณะปฏิสังขรณ์ คณะกรรมการได้ดำเนินการหาทุน และเริ่มลงมือบูรณะปฏิสังขรณ์ใน พ.ศ.2493 สิ่งสำคัญภายในวัด ได้แก่ พระอุโบสถ ที่สร้างขึ้นใหม่มีลักษณะเป็นแบบทรงไทยจตุรมุข ก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้องเคลือบสี หลังคาเป็นมุขลด 2 ชั้น และมีมุขหน้ายื่นออกมาทุกด้าน ประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ พร้อมภายในเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประธานปางมารวิชัย

เบื้องหลังเป็นซุ้มวิมานลงรักปิดทอง พระพุทธรูปประดิษฐานอยู่บนฐานชุกชี ซึ่งอยู่บนฐานไพทีอีกชั้นหนึ่ง เบื้องหน้าพระพุทธรูปประธาน เป็นพระอัครสาวกประทับยืนอยู่ทั้งเบื้องซ้าย และเบื้องขวา 2 องค์ หน้าบัน และซุ้มประตูหน้าต่างเป็นลวดลายปูนปั้น ออกแบบและทำปูนปั้นโดย สง่า มยุระ จิตรกรเอก ซึ่งเป็นผู้เขียน ภาพฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม รอบพระอุโบสถด้านด้านนอก เป็นที่ประดิษฐานซุ้ม สิ่งสำคัญภายใน วัด ได้แก่ พระอุโบสถ เป็นอาคารทรงไทยจตุรมุขก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้องเคลือบสี หลังคาเป็นมุขลด 2 ชั้น และมีมุขหน้ายื่นออกมาทุกด้าน ประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ภายในเป็นที่ประดิษฐาน พระพุทธรูปปางมารวิชัย เบื้องหลังเป็นซุ้มวิมานลงรักปิดทอง พระพุทธรูปประดิษฐานบนฐานชุกชี ซึ่งอยู่บนฐานไพทีอีกชั้นหนึ่ง เบื้องหน้าพระพุทธรูปประธาน เป็นพระอัครสาวกประทับยืนอยู่ทางซ้ายและขวา 2 องค์ ถัดมาเป็นโถ้ระฆังบูชา ฝาผนังภายในพระอุโบสถยังคงว่าเปล่า ไม่ได้มีการตกแต่งด้วยจิตรกรรมฝาผนัง รอบพระอุโบสถด้านนอก เป็นที่ประดิษฐานซุ้มสี่มา ซึ่งเป็นซุ้มก่ออิฐถือปูน ลงรักปิดทอง ประดับกระจก หลังคาเป็นยอดเจดีย์ภายในเป็นซุ้มใบสีมาทำด้วยศิลาสลัก พระปรารักษ์ เป็นสิ่งที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งในวัดราชบูรณะ พระปรารักษ์นี้นับเป็นโบราณสถานที่สร้างมาตั้งแต่สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ยังหลงเหลืออยู่จนถึงปัจจุบัน พระปรารักษ์มีขนาดใหญ่พอสมควร ยกพื้นสูง ทำเป็นกำแพงล้อมรอบพระปรารักษ์ ซึ่งเป็นพระปรารักษ์ย่อมุมไม้ 28 มีฐานบัวซ้อนขึ้นไป 5 ชั้น แต่ละชั้นทำเป็นรูปมารแบกโดยรอบ ชั้นซุ้มค่อนข้างสูง เหนือชั้นซุ้มขึ้นไปเป็นชั้นมารแบกอีกชั้นหนึ่ง ต่อไปเป็นชั้นกลีบบน 8 ชั้น ยอดพระปรารักษ์เป็นนภศูล มีมณฑกครอบบนนภศูลอีกทีหนึ่ง

1.2.14 วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร

ภาพที่ 19 วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร
(ถ่ายเมื่อ 27 กรกฎาคม 2555)

วัดมหาธาตุ เป็นพระอารามหลวงชั้นเอกฝ่ายมหานิกาย ขึ้นรวมหาวิหาร ตั้งอยู่เขตพระนคร เดิมเรียกกันว่า “วัดสลัก” ในสมัยรัชกาลที่ 1 ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระบวรเจ้ามหาสุรสิงหนาท โปรดให้สถาปนาวัดสลักในคราวเดียวกันนี้ ด้วยที่พระองค์ทรงตั้งใจโดยปฏิญาณไว้เมื่อผ่านวัดสลัก ครั้นหนีทัพพม่าว่าถักรอดจากทัพพม่าไปได้จะทะนุบำรุงวัดนี้ให้รุ่งเรือง ซึ่งในการสถาปนาครั้งนี้ทรงขนานนามไว้ว่า “วัดนิพพานาราม” ต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กับสมเด็จพระกรมพระราชวังบวรฯ ประทานนามวัดนิพพานารามเสียใหม่ว่า “วัดพระศรีสรรเพชญ์” พ.ศ.2436 โปรดให้มีการสอบไล่พระปริยัติธรรมขึ้นในวัดพระศรีสรรเพชญ์ โดยสมเด็จพระสังฆราช (ศุข) ทรงเป็นประธาน และเพื่อให้ถูกต้องตามประเพณีที่ว่าในราชธานีจะต้องมีวัดสำคัญ 3 วัด คือ วัดมหาธาตุ วัดราชประดิษฐ์ และวัดราชวรบุรี และว่าวัดมหาธาตุต้องเป็นที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราช ทั้งขณะนั้นสมเด็จพระกรมพระราชวังบวรฯ ก็ได้สวรรคตแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงทรงเปลี่ยนชื่อ “วัดพระศรีสรรเพชญ์” เป็น “วัดพระศรีรัตนมหาธาตุราชวรวิหาร” เรียกสั้นๆว่า “วัดมหาธาตุ”

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้มีการปฏิสังขรณ์วัดมหาธาตุแล้วเสร็จในปี พ.ศ.2443 และพระราชทานนามว่า “วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์” ลักษณะทางสถาปัตยกรรม แผนผังวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เป็นวัดที่มีอาณาบริเวณกว้างใหญ่ แบ่งออกเป็นสองส่วนคือเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาส โดยมีระเบียงคดล้อมรอบเขตพุทธาวาสเอาไว้ มีทางเข้าไปภายในเขตพุทธาวาสสี่ด้าน สี่ทิศ ด้านหน้าของวัดจะหันไปทางทิศตะวันออก(ด้านสนามหลวง) ภายในเขตพุทธาวาสจะประกอบไปด้วย พระอุโบสถ และพระวิหาร ที่ขนาบคู่กัน หันหน้าไปทางทิศตะวันออก

พระอุโบสถ ก่ออิฐถือปูนหลังคาทรงไทยชั้นเดียวมี 4 ตับ มุงกระเบื้องเคลือบสีหน้าบันเป็นลายพระนารายณ์ทรงครุฑยุคนาค, เทพ และลายใบเทศล้อมรอบประดับกระจกสีปิดทอง เช่นเดียวกับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ และคันทวย ชุ่มประตู่ หน้าต่าง เป็นปูนปั้นซ้อน 1 ชั้น มีลายกนกเครือเถาอยู่ตรงกลางชุ่ม บานประตูหน้าต่างเป็นไม้ทาสีดำ ปัจจุบันไม่ปรากฏลวดลายใดๆ เสาประดับชุ่มประตูหน้าต่างเป็นเสาเหลี่ยม ปลายเสาประดับลวดลายบัวแฉกและบัวคอเสื้อ ส่วนฐานเสาชุ่มประดับด้วยกาบพรหมศร ส่วนล่างของชุ่มหน้าต่างเป็นลายประจายามก้ามปู ลายกระจังรวนและกระจังตาอ้อย เสาพระอุโบสถเป็นเสาเหลี่ยมไม่มีลายที่ปลายเสา เว้นแต่เสาที่มุมพระอุโบสถ ประดับใบเสมาเป็นลายครุฑยุคนาคอยู่ภายในพื้นหินอ่อน ฐานสิงห์ ตรงระเบียงคด ก่ออิฐถือปูน หลังคาทรงไทยมุงกระเบื้องเคลือบสี หน้าบันเป็นลายใบเทศประดับกระจกสีปิดทอง ชุ่มประตู่ หน้าต่าง เป็นปูนปั้น ซ้อน 2 ชั้น มีลายกนกเครือเถาอยู่กลางชุ่ม บานประตูหน้าต่างเป็นไม้ทาสีดำไม่ปรากฏลวดลายใดๆ เสาประดับชุ่มประตูหน้าต่างเป็นเสาเหลี่ยมมาประดับด้วยลายบัวแฉก และบัวคอเสื้อ ส่วนฐานเสาชุ่มประดับด้วยกาบพรหมศร ส่วนล่างชุ่มหน้าต่างเป็นลายประจายามก้ามปู พนักกระเบียงประดับกระเบื้องปูลี่เขียวลายดอกประจายาม หัวเสาพนักกระเบียงทรงมณฑป พื้นหินอ่อนฐานสิงห์ พระอุโบสถ พระวิหาร และพระมณฑป มีพระระเบียงล้อมรอบศิลปกรรมทั้งสามไว้ ซึ่งเป็นเสมือนกรอบที่ช่วยรักษาสีลึงก่อสร้างนั้นไว้ ไม่ให้ปะปนกับบริเวณโดยรอบ (ฝ่ายอนุรักษ์โบราณสถาน กองโบราณคดี กรมศิลปากร.2538).